

Επαναπροσδιορίζοντας τον ρόλο της βιβλιοθήκης και του αρχείου για την ψηφιακή εποχή

Πρόδρομος Τσιαβός

London School of Economics
Houghton Street, London WC2A 2AE, UK
p.tsiavos@lse.ac.uk

Universitet i Oslo
PO Box 1080 Blindern
N-0316 Oslo
Norway
tsiavosp@ifi.uio.no

1. Εισαγωγή

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο Mark Twain έλεγε ότι ένα μόνο πράγμα είναι αδύνατο για το Θεό: το να βγάλει άκρη με οποιοδήποτε Δίκαιο Πνευματικής Ιδιοκτησίας στον πλανήτη. Είμαι πεπεισμένος ότι οποιοσδήποτε βρέθηκε στην ανάγκη να ψηφιοποιήσει κάποιο οπτικοαουστικό έργο ή έργο λόγου, όποιος θέλησε να κάνει μία μίξη με ηχητικό ή οπτικό υλικό ή έστω να καθορίσει το είδος και την έκταση της φωτοτυπικής αναπαραγωγής που είναι επιτρεπτή σε έναν βιβλιοθηκονόμο, πριν αρχίσει να παραβιάζει τα περιουσιακά δικαιώματα των δικαιούχων, εξακολουθεί να βιώνει αντίστοιχες μεταφυσικές ανησυχίες.

Μολονότι, και λόγω του θέματός της η παρούσα μελέτη αδυνατεί να αξιολογήσει την ορθότητα της διαπίστωσης των λόγων του Twain, τουλάχιστον στο μέρος της που αφορά στο Θεό, έρχεται ωστόσο να θέσει ένα θεμελιώδες όσο και καθημερινό ζήτημα για τις βιβλιοθήκες και τα αρχεία: αυτό του κατά πόσο η διαχείριση της πνευματικής ιδιοκτησίας σε ένα ψηφιακό περιβάλλον συνεπάγεται και τον επαναπροσδιορισμό του ρόλου της βιβλιοθήκης και του αρχείου.

2. Ερευνητικός σχεδιασμός και μεθοδολογική προσέγγιση

Πριν προχωρήσω στη διερεύνηση του θέματος είναι ανάγκη να οριοθετήσω τα πλαίσια μέσα στα οποία η παρούσα μελέτη κινείται και να προσδιορίσω τη μεθοδολογική προσέγγιση που έχει επιλεγεί. Το ερώτημα του επαναπροσδιορισμού του ρόλου της βιβλιοθήκης και του αρχείου τίθεται αποκλειστικά στο πλαίσιο των συνεπειών του υπάρχοντος ρυθμιστικού πλαισίου σχετικά με την πνευματική ιδιοκτησία και της οικονομικής διάστασης της διαχείρισής της. Η μελέτη αυτή δεν καλύπτει το γνωστικό αντικείμενο της ουσίας της εργασίας των βιβλιοθηκονόμων και αρχειονόμων. Έχει στενά οικονομικό και δευτερευόντως νομικό χαρακτήρα. Στόχος είναι να προσδιοριστεί ένας βασικός «οδικός χάρτης» για το πώς οι βιβλιοθήκες και τα αρχεία μπορούν να επεκτείνουν τον ρόλο τους σε ένα ψηφιακό περιβάλλον και να ελαττώσουν το κόστος που η διαχείριση υλικού προστατευομένου από διατάξεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας συνεπάγεται.

Από πλευράς ερευνητικού σχεδιασμού η μελέτη κινείται σε έναν απλό εννοιολογικό άξονα: οποιαδήποτε αβεβαιότητα σχετικά με τον προσδιορισμό των συνεπειών που η χρήση του αντικείμενου της πνευματικής ιδιοκτησίας μπορεί να έχει, εκλαμβάνεται ως κόστος για τη βιβλιοθήκη ή το αρχείο. Για παράδειγμα, η αβεβαιότητα σχετικά με την έκταση των περιορισμών του περιουσιακού δικαιώματος ή το εύρος μιας αδείας χρήσεως αποτελεί μία μορφή κόστους. Κάθε γνώση που αποκτάται από τη βιβλιοθήκη ή το αρχείο αναφορικά με το αντικείμενο της πνευματικής ιδιοκτησίας που διαχειρίζεται, π.χ. ποιοι είναι οι δικαιούχοι ενός συγκεκριμένου συλλογικού έργου, αποτελεί αξία για τη βιβλιοθήκη.

Ένα δεύτερο δίπολο κόστους - αξίας συνδέεται με τις άδειες χρήσεως ή εκμετάλλευσης που μία βιβλιοθήκη ή αρχείο διαθέτει. Κάθε άδεια χρήσης ή εκμετάλλευσης που αποκτά ως χρήστης η βιβλιοθήκη ή το αρχείο αποτελεί κόστος για αυτήν, ενώ κάθε άδεια που παρέχει ως δικαιούχος συνιστά αξία.

Ένα τρίτο τέλος ζήτημα είναι εκείνο της χρήσης και παροχής υπηρεσιών «προστιθέμενης αξίας» αναφορικά με υλικό που προστατεύεται από διατάξεις πνευματικής ιδιοκτησίας. Ονομάζουμε σε αυτή τη μελέτη «υπηρεσίες προστιθέμενης αξίας» εκείνες που αντλούν την αξία τους όχι από την ίδια την πνευματική ιδιοκτησία, αλλά από την παροχή μίας υπηρεσίας με αυτοτελή αξία που σχετίζεται ωστόσο με το αντικείμενο της πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ψηφιοποίηση αναλογικού υλικού ή η αποθήκευση ψηφιακού υλικού μπορεί να χαρακτηριστεί ως τέτοια.

Συνολικός στόχος μίας στρατηγικής για τη βιβλιοθήκη και το αρχείο είναι σε μία πρώτη φάση να μειωθεί και στη συνέχεια να σταθεροποιηθεί το κόστος, από την αβεβαιότητα, τις άδειες χρήσεις και τη χρήση υπηρεσιών προστιθέμενης αξίας. Στη συνέχεια η βιβλιοθήκη και το αρχείο θα πρέπει να προσπαθήσουν να αυξήσουν τη συγκέντρωση αξίας σε κάθε έναν από τους τρεις προαναφερθέντες τομείς, ώστε να δημιουργήσουν ένα θετικό ισοζύγιο κόστους-αξίας. Τέλος, μία μελλοντική στρατηγική θα πρέπει να εξετάσει κατά πόσο η αξία αυτή μπορεί να κεφαλαιοποιηθεί υπό τη μορφή παροχής προϊόντων πνευματικής ιδιοκτησίας και υπηρεσιών προστιθέμενης αξίας σε άλλες βιβλιοθήκες και οργανισμούς.

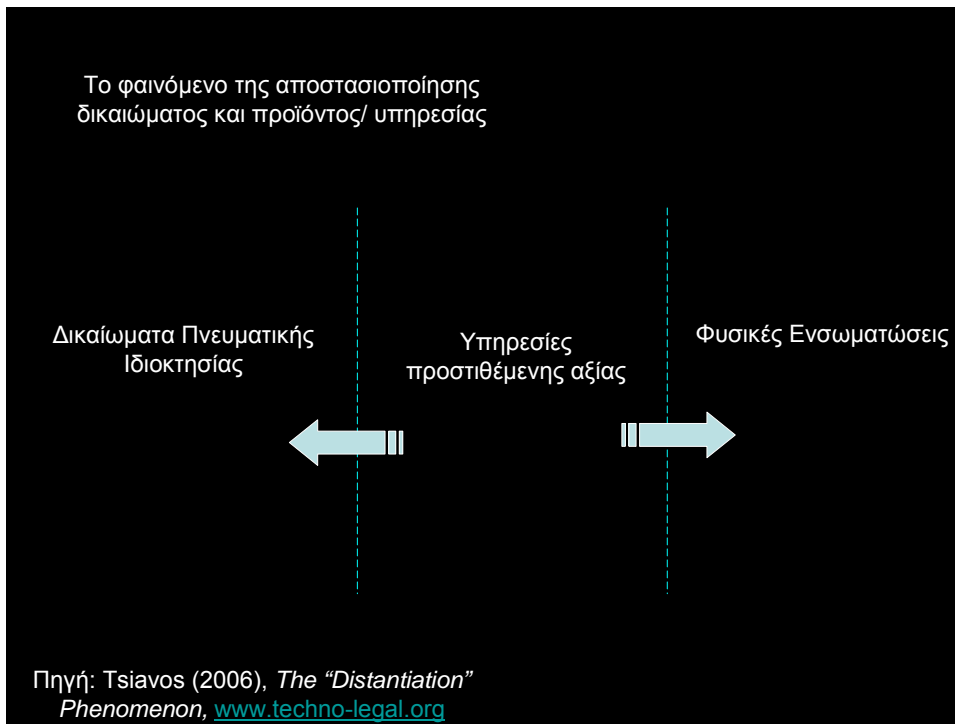
Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης μελέτης δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί μια εξαντλητική παρουσίαση μιας τέτοιας στρατηγικής. Είναι ωστόσο εφικτό να διαγραφούν οι συνιστώσες ενός «οδικού χάρτη», δηλαδή, μίας σειράς από βήματα, που βιβλιοθήκες και αρχεία μπορούν να κάνουν προς αυτή την κατεύθυνση.

Για λόγους αναλυτικής ευκρίνειας είναι χρήσιμο να αντιμετωπίσουμε το όλο πρόβλημα του επαναπροσδιορισμού της λειτουργίας βιβλιοθήκης- αρχείου ακολουθώντας τη ροή πνευματικών δικαιωμάτων, φυσικών ενσωματώσεων και υπηρεσιών που βασίζονται σε αυτές. Όπως έχω αναφερθεί και σε προηγούμενη μελέτη μου, η τεχνολογική πρόοδος συνεπάγεται μία αυξανόμενη «αποστασιοποίηση» των τριών αυτών παραγόντων. Η ανάπτυξη διαφόρων μορφών υπηρεσιών προστιθέμενης αξίας σε σχέση με τη δημιουργία είναι αυτή που προκάλεσε τη γένεση του δικαιώματος της πνευματικής ιδιοκτησίας ως

αποτέλεσμα της σταδιακής αποστασιοποίησης υλικού φορέα και δημιουργήματος. Όσο ο υλικός φορέας και το δημιούργημα ταυτίζονταν, δεν υπήρχε λόγος για την δημιουργία ξεχωριστού πέραν του εμπραγμάτου δικαιώματος. Για παράδειγμα όταν το χειρόγραφο ήταν και η μοναδική ενσωμάτωση ενός έργου λόγου, η εκμετάλλευση του μπορούσε να περιοριστεί με τον έλεγχο της νομής και κατοχής του πράγματος, εδώ του χειρογράφου.

Καθώς, ωστόσο, οι υπηρεσίες προστιθέμενης αξίας αναπτύσσονται μέσα από τη εξέλιξη των αναλογικών τεχνολογιών αναπαραγωγής και επικοινωνίας με τη μορφή της μείωσης του οριακού τους κόστους, η αποστασιοποίηση ενισχύεται και το είδος και εύρος των πνευματικών δικαιωμάτων πολλαπλασιάζονται. Στη διάρκεια των δεκαετιών του 1970-1990 έχουμε καινούργια δικαιώματα (π.χ. το ιδιόρρυθμο δικαίωμα των βάσεων δεδομένων) και πολλές νέες υπηρεσίες, π.χ. υπηρεσίες φωτοτυπικής αναπαραγωγής, διαχείρισης βάσεων δεδομένων κλπ.

Στην ψηφιακή εποχή όπου τα οριακά κόστη αναπαραγωγής και επικοινωνίας τείνουν στο μηδέν, οι υπηρεσίες πλέον αυτονομούνται από την πνευματική ιδιοκτησία και διεκδικούν αυτοτελή οικονομική αξία, κάποιες φορές και εις βάρος παραδοσιακών μορφών πνευματικής ιδιοκτησίας. Για παράδειγμα το Napster ή τα Torrents αντλούν την αξία τους από την υπηρεσία εύρεσης περιεχομένου που προσφέρουν και αρνούνται να καταβάλλουν αποζημίωση για τη χρήση δικαιωμάτων. Το Ελεύθερο και Ανοιχτό Λογισμικό αντλεί την αξία του από την παροχή υπηρεσιών συντήρησης του λογισμικού και όχι της πώλησής του. Υπηρεσίες όπως το YouTube, το MySpace και το DailyMotion στηρίζουν τα έσοδά τους στην παροχή υπηρεσιών διασύνδεσης, αποθήκευσης και αναπαραγωγής, όχι στην πώληση αδειών για τη χρήση του περιεχομένου το οποίο παρέχουν δωρεάν. Κατά έναν ειρωνικό ίσως τρόπο η εξέλιξη των υπηρεσιών αναπαραγωγής ενώ εξακολουθεί να παράγει περισσότερες μορφές πνευματικών δικαιωμάτων, εξαιτίας της αυτονομημένης της πλέον φύσεως διεκδικεί τη μείωση ή μηδένιση του κόστους της πνευματικής ιδιοκτησίας.

Κάθε βιβλιοθήκη ή αρχείο μπορεί να προσεγγισθεί ως ένας Κόμβος ή μία Πύλη στην οποία μία σειρά από φυσικές ενσωματώσεις, δικαιώματα και υπηρεσίες καταλήγουν, μεταμορφώνονται ή δημιουργούνται για να συνεχίσουν την πορεία τους σε ένα πλήθος άλλων κατευθύνσεων. Με δεδομένη την διαρκή μεταβολή του τοπίου της πνευματικής ιδιοκτησίας, τη γενικότερη κίνηση προς τις υπηρεσίες προστιθέμενης αξίας και τη διαρκή αποστασιοποίηση των τριών προαναφερθέντων παραγόντων, ο προσδιορισμός του κόστους που χρεώνεται και της αξίας που συγκεντρώνει μία βιβλιοθήκη ή ένα αρχείο αποτελεί προαπαιτούμενο οποιασδήποτε στρατηγικής για το νέο τους ρόλο στην ψηφιακή εποχή.

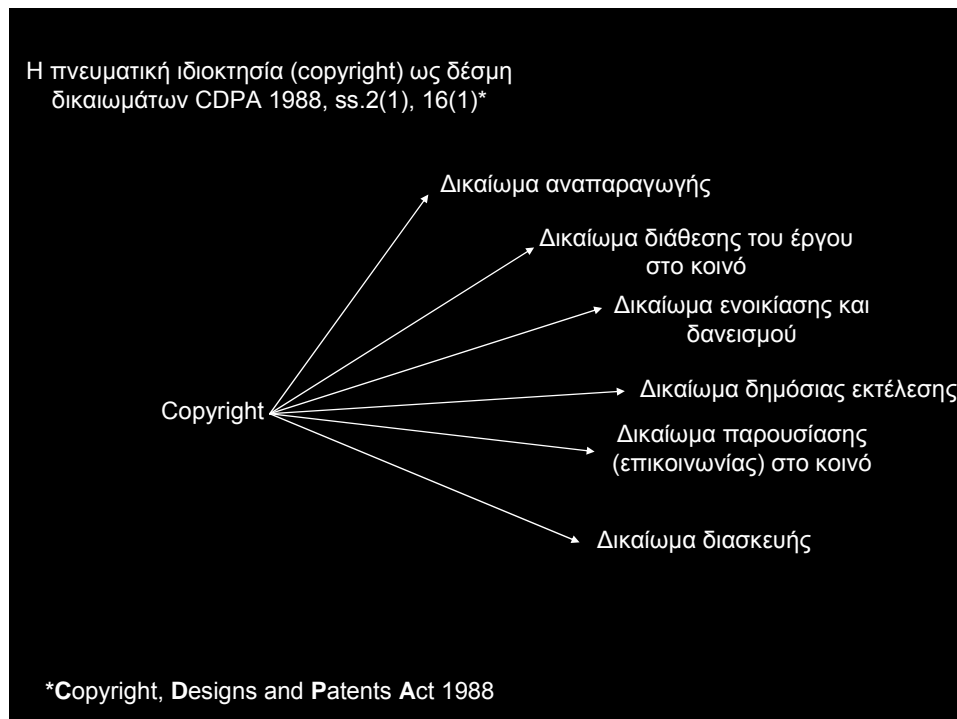
Μεθοδολογικά η μελέτη κινείται στο ακόλουθο πλαίσιο: Σε ένα πρώτο στάδιο, οι βασικές πηγές κόστους για μία βιβλιοθήκη παρουσιάζονται. Το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας της Μεγάλης Βρετανίας χρησιμοποιείται ως παράδειγμα για να περιγραφούν τα βασικά αυτά κόστη. Σε ένα δεύτερο στάδιο, παραδείγματα επιτυχημένης μείωσης του σχετικού κόστους από διάφορους χώρους και σε διάφορες δικαιοδοσίες εξετάζεται. Η μελέτη κλείνει με μία σειρά από προτάσεις για το πώς είναι δυνατόν να επιτευχθεί η μείωση κόστους και η αύξηση αξίας από μία βιβλιοθήκη ή ένα αρχείο, και να αντιμετωπισθούν οι μεγαλύτερες πηγές κινδύνων που τέτοιες αυξομειώσεις είναι δυνατόν να συνεπάγονται.

3. Το πρόβλημα της εγγενούς και επίκτητης περιπλοκότητας της Πνευματικής Ιδιοκτησίας

Η Πνευματική Ιδιοκτησία αποτελεί ένα κλάδο Δικαίου του οποίου η λειτουργία εμφανίζει μία περιπλοκότητα η οποία θα μπορούσε να διακριθεί σε δύο ήδη, εγγενή και επίκτητη. Η εγγενής περιπλοκότητά της είναι συνέπεια της φύσης του αντικειμένου του

δικαιώματος που δεν αντιστοιχεί πάντοτε ούτε με τις κοινωνικές και συναλλακτικές πρακτικές ούτε με την εμπειρική πραγματικότητα. Η επίκτητη περιπλοκότητα έχει να κάνει με τη λειτουργία των αδειών πνευματικής ιδιοκτησίας και με τη διαχείρισή της. Η δεύτερη αυτή μορφή περιπλοκότητας έχει περιγραφεί από την Αμερικανική κυρίως βιβλιογραφία ως «τριβή» εξαιτίας των καθυστερήσεων και της αύξησης του κόστους που αποτελούν τις άμεσες συνέπειες της.

Τα περισσότερα προβλήματα με την Πνευματική Ιδιοκτησία ξεκινούν από τη φύση της ως μίας δέσμης δικαιωμάτων επί ενός αϋλου αγαθού, το οποίο ενδέχεται να έχει πολλαπλές φυσικές ενσωματώσεις. Σε αντίθεση με ένα εμπράγματο δικαίωμα, όπως αυτό της κυριότητας το οποίο αναφέρεται σε ένα απτό αντικείμενο, π.χ. μία καρέκλα, το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας αναφέρεται σε ένα «έργο» το οποίο μπορεί να έχει μία συγκεκριμένη έκφραση, αλλά ενδέχεται να γίνεται διαθέσιμο σε πολλαπλές υλικές ενσωματώσεις. Ας πάρουμε για παράδειγμα το παρόν άρθρο. Είναι ένα έργο, αλλά μπορεί να το βρείτε σε έντυπη μορφή, σε πολλαπλά αντίτυπα ή σε πολλαπλές μορφές, π.χ. έντυπη ή ηλεκτρονική μορφή. Πάνω σε αυτό το έργο, ως δικαιούχος, διατηρώ περισσότερα από ένα περιουσιακά και ηθικά δικαιώματα τα οποία ενδεχομένως να παραβιάσετε, ένα προβείτε στην αναπαραγωγή του έργου χωρίς την άδεια μου. Τα δικαιώματα αυτά δεν είναι ξεκάθαρο για το χρήστη του έργου μου αν τα ασκώ εγώ ή κάποιο άλλο πρόσωπο. Για παράδειγμα, μπορεί να έχω παραχωρήσει στο Ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού το δικαίωμα της αναπαραγωγής και δημοσίευσης του άρθρου μου, αλλά να έχω παρακρατήσει το δικαίωμα να το καθιστώ διαθέσιμο στο κοινό από το Διαδίκτυο. Για παράδειγμα, όπως ορίζουν τα αρ. 2(1) και 16(1) της Copyright Designs and Patent Act του 1988 το copyright είναι μία δέσμη έξι δικαιωμάτων: αναπαραγωγής, διάθεσης του έργου στο κοινό, ενοικίασης και δανεισμού, δημόσιας εκτέλεσης, επικοινωνίας στο κοινό και διασκευής.

Η περίπτωση του άρθρου μου είναι σχετικά απλή γιατί είμαι ο μοναδικός δικαιούχος του έργου και πρόκειται για ένα και μόνο έργο. Θα μπορούσε ωστόσο να έχουμε πιο περίπλοκα σενάρια με πολλαπλούς δικαιούχους πάνω σε ένα έργο (π.χ. μία συλλογή άρθρων) ή πολλαπλά έργα που συγκεντρώνονται σε ένα και μόνο τελικό προϊόν (π.χ. μία συλλογή πολυμέσων) ή υπηρεσίες (πρόσβαση σε έναν ηλεκτρονικός χάρτη με φωτογραφίες τοποθεσιών και πληροφορίες καθώς και ηχητική αφήγηση της ιστορίας τους). Εάν οι δικαιούχοι δεν έχουν μεταβιβάσει τα σχετικά δικαιώματά τους ή δεν έχουν μεταβιβάσει όλα τα σχετικά δικαιώματά τους σε ένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο, είναι δύσκολο να πραγματοποιηθεί η οποιαδήποτε περαιτέρω χρήση του έργου, του τελικού προϊόντος ή της υπηρεσίας. Μολονότι ο νομοθέτης προσπαθεί να μειώσει τις όποιες δυσχέρειες με τη χρήση τεκμηρίων (π.χ. οπτικοακουστικά έργα) και η πρακτική έχει δώσει αρκετές λύσεις (π.χ. εκδοτική σύμβαση) το πρόβλημα είναι ενδημικό ειδικά σε έργα με πολλαπλούς δημιουργούς και μεγάλη ηλικία.

Τα σχετικά προβλήματα είναι ακόμη μεγαλύτερα για οργανισμούς που αποτελούν «πύλες» για την πρόσβαση σε υλικό που προστατεύεται από διατάξεις πνευματικής ιδιοκτησίας. Τέτοιοι οργανισμοί είναι οι βιβλιοθήκες και τα αρχεία, οι οποίοι εκ του σκοπού τους, που είναι η διατήρηση και παροχή πρόσβασης σε τέτοιο υλικό, εξ ορισμού πραγματοποιούν πράξεις που αν δεν παραβιάζουν, τουλάχιστον σχετίζονται με τη δέσμη των περιουσιακών δικαιωμάτων των δικαιούχων πνευματικής ιδιοκτησίας.

Ο νομοθέτης αναγνωρίζοντας το ζήτημα της εμπλοκής της λειτουργίας των αρχείων και βιβλιοθηκών με τα περιουσιακά δικαιώματα των δημιουργών δημιούργησε μία σειρά από εξαιρέσεις ή περιορισμούς του περιουσιακού δικαιώματος που επιτρέπουν την πραγματοποίηση των στόχων των πρώτων χωρίς την καταστρατήγηση των δικαιωμάτων των τελευταίων. Τουλάχιστον, αυτή υπήρξε η πρόθεση του νομοθέτη, είτε στο εθνικό είτε στο κοινοτικό επίπεδο. Τα προβλήματα που ανακύπτουν από την πρακτική εφαρμογή αυτών των διατάξεων επιβεβαιώνουν το ρητό ότι ο δρόμος για την κόλαση είναι στρωμένος με καλές προθέσεις. Ανεξαρτήτως των προθέσεων του νομοθέτη, βιβλιοθήκες και αρχεία βιώνουν σημαντικά προβλήματα σε σχέση με την εφαρμογή των διατάξεων περί περιορισμού του περιουσιακού δικαιώματος των δικαιούχων.

4. Η πνευματική ιδιοκτησία ως κόστος

Αναφερόμαστε συχνά και γενικά σε «προβλήματα» που αντιμετωπίζουν οι βιβλιοθήκες και τα αρχεία σε σχέση με την πνευματική ιδιοκτησία. Ίσως θα έπρεπε να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι. Τα προβλήματα αυτά είναι το εξής ένα: κόστος.

Το κόστος που έρχεται να αντιμετωπίσει μία βιβλιοθήκη ή ένα αρχείο σε σχέση με τις διατάξεις πνευματικής ιδιοκτησίας έχει άμεσο και έμμεσο χαρακτήρα. Εάν το άμεσο κόστος σχετίζεται ξεκάθαρα με το θέμα της αγοράς των σχετικών αδειών από τους δικαιούχους, το έμμεσο κόστος έχει έναν πιο νεφελώδη χαρακτήρα. Θα επικεντρωθώ στο τελευταίο που αποτελεί και το κύριο θέμα της παρούσης μελέτης.

Είναι γνωστό στο χώρο της πνευματικής ιδιοκτησίας, ότι η παρεχόμενη προστασία στο δημιουργό δεν εξαρτάται από διατυπώσεις. Ακολουθώντας τη Διεθνή Σύμβαση της

Βέρνης-Παρισίου ο Έλληνας νομοθέτης ρητά ορίζει ότι η πρωτογενής κτήση του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας δε χρειάζεται διατυπώσεις. Στο σημείο αυτό δε θα ήθελα να επεκταθώ στη διαφορές ανάμεσα στο Ευρωπαϊκό Δικαίωμα του Δημιουργού και του Copyright και τις συνέπειες που είχε στο θέμα των διατυπώσεων για την κτήση δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας, ούτε να αναφερθώ στις αντιδράσεις που προκάλεσε η κατάργησή τους στις Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτές εκφράστηκαν αρχικά με το έργο του Lange ήδη από τη δεκαετία του 1970 και με αφορμή τα Publicity Rights αλλά και αργότερα στο έργο των Boyle, Lessig και Benkler. Θα ήταν ωστόσο σκόπιμο να αφήσουμε τον ακαδημαϊκό κόσμο για λίγο και να στρέψουμε το ενδιαφέρον μας στις οικονομικές συνέπειες της άρσης αυτών των διατυπώσεων.

Εξαιτίας της διεύρυνσης του αντικειμένου της πνευματικής ιδιοκτησίας και της έλλειψης διατυπώσεων ή ενός ενιαίου μητρώου στο οποίο να περιέχονται όλα τα προστατευόμενα έργα και οι δικαιούχοι τους, μία βιβλιοθήκη το πιθανότερο είναι ότι δεν έχει μια ξεκάθαρη εικόνα των δικαιωμάτων που υφίστανται στα έργα που έχει στη συλλογή της.

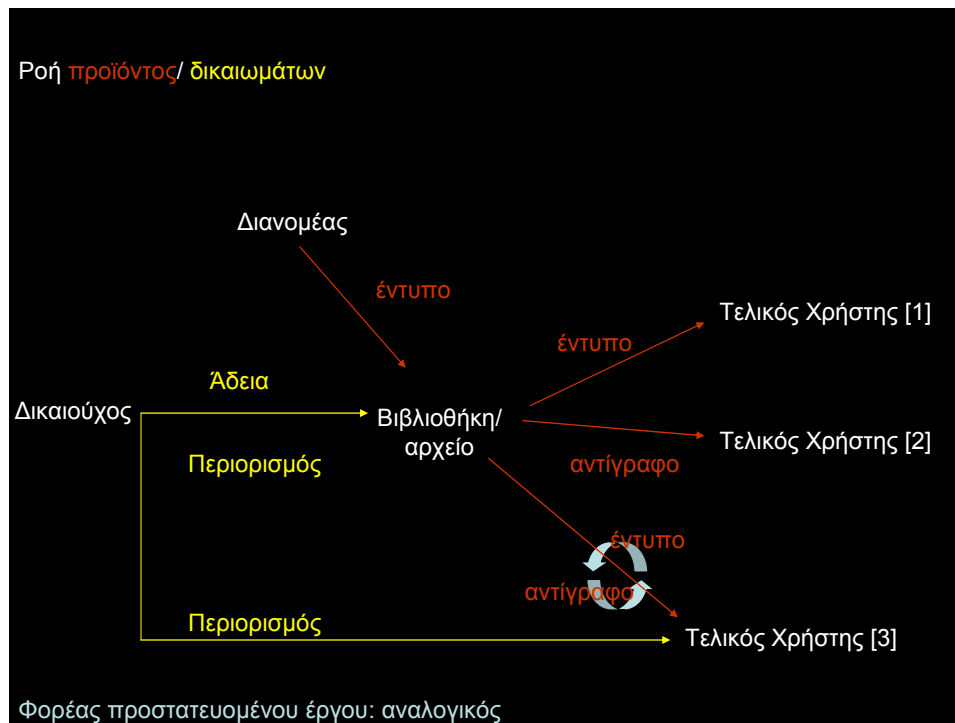
Για όλο το υλικό το οποίο διαχειρίζεται μία βιβλιοθήκη ή ένα αρχείο θα πρέπει να διαθέτει τα σχετικά με την κατάσταση της πνευματικής του ιδιοκτησίας μεταδεδομένα. Το υλικό μπορεί σε γενικές γραμμές να ανήκει σε τρεις κατηγορίες: (α) μη προστατευμένο υλικό (π.χ. απλά δεδομένα που δεν αποτελούν βάση δεδομένων) (β) υλικό για το οποίο έχει παρέλθει η διάρκεια προστασίας (π.χ. ένα βιβλίο του 19^{ου} αιώνα) (γ) υλικό στο οποίο υπάρχουν δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας.

Με τον κίνδυνο να μειώσω το ενδιαφέρον των θιασωτών της μελέτης προβλημάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, θα επαναλάβω το συλλογισμό μου μέχρι αυτού του σημείου: (α) το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας δεν είναι απλό ούτε στην εννοιολογική του οριοθέτηση ούτε στη λειτουργία του. Ένα έργο μπορεί να έχει πολλαπλούς δικαιούχους. Αυτό που αντιλαμβανόμαστε ως ένα έργο με τις αισθήσεις (π.χ. ένας οπτικός δίσκος) ή τις συναλλακτικές μας πρακτικές (π.χ. μια συναλλαγή για την απόκτηση του οπτικού δίσκου) μπορεί να απαρτίζεται από πολλαπλά έργα για την πνευματική ιδιοκτησία (π.χ. πολυμέσα που αποτελούνται από έργα λόγου, μουσικά έργα, εικαστικά έργα κλπ). Πολλαπλά φυσικά ή ψηφιακά αντικείμενα (π.χ. πολλά αντίτυπα για ένα έργο λόγου, πολλαπλά αρχεία MP3 για ένα μουσικό έργο) μπορεί να αποτελούν ένα έργο για την πνευματική ιδιοκτησία (β) με την αύξηση των δικαιωμάτων της πνευματικής ιδιοκτησίας (π.χ. δικαίωμα διάθεσης του έργου στο κοινό) και την επέκταση του αντικειμένου της (π.χ. εισαγωγή του ιδιόρρυθμου δικαιώματος της προστασίας των βάσεων δεδομένων) η περιπλοκότητα αυτή ενισχύεται. Συχνά δεν γνωρίζουμε ούτε εάν το υλικό είναι προστατευόμενο ούτε σε ποιον ανήκει το δικαίωμα (γ) με την έλλειψη υποχρεωτικών διατυπώσεων για την παροχή της σχετικής προστασίας δεν υπάρχει νομοθετικά θεσμοθετημένος μηχανισμός για τη μείωση αυτής της περιπλοκότητας (δ) κύριοι αποδέκτες του κόστους αυτής της περιπλοκότητας είναι οι οργανισμοί που διαχειρίζονται υλικό που ενδεχομένως προστατεύεται από διατάξεις πνευματικής ιδιοκτησίας (ε) οι βιβλιοθήκες και τα αρχεία είναι τέτοιου είδους οργανισμοί.

Κατά συνέπεια είναι σκόπιμο να προσδιορίσουμε με λεπτομέρεια τα είδη κόστους που αντιμετωπίζουν βιβλιοθήκες και αρχεία σχετικά με το υλικό που συγκεντρώνουν και τις

συνέπειες που μπορεί να έχει αυτό το κόστος για τη συμπεριφορά που θα επιλέξουν να ακολουθήσουν.

Σύμφωνα με τον ανωτέρω συλλογισμό, μια βιβλιοθήκη ή ένα αρχείο θα έπρεπε να κατατάσσει όλο το υλικό που συγκεντρώνει ανάλογα με τα πνευματικά δικαιώματα που υφίστανται επ' αυτού. Αφού διακρίνει το υλικό στο οποίο υπάρχουν δικαιώματα από εκείνο για το οποίο η διάρκεια τους έχει λήξει ή δεν υπήρξαν ποτέ, η βιβλιοθήκη θα πρέπει να καταρτίσει έναν κατάλογο των χρήσεων τωρινών και μελλοντικών που επιθυμεί να πραγματοποιήσει αναφορικά με το σχετικό υλικό. Αφού καταρτίσει το σχετικό κατάλογο, θα πρέπει στη συνέχεια να εντοπίσει τα δικαιώματα που απαιτείται να έχει προκειμένου να πραγματοποιήσει τις σχετικές χρήσεις. Αυτά τα σχετικά δικαιώματα μπορεί να είναι αποτέλεσμα είτε των νομίμων περιορισμών και εξαιρέσεων (π.χ. από το σχετικό νόμο, τη CDPA στο Ηνωμένο Βασίλειο) είτε αποτέλεσμα άδειας που η βιβλιοθήκη έχει λάβει από τους δικαιούχους (π.χ. κάποια άδεια από το Copyright Licensing Agency). Προκειμένου να αποφανθεί για το αν η σχετική δραστηριότητα εμπίπτει στους περιορισμούς και εξαιρέσεις ή όχι θα πρέπει να κατηγοριοποιήσει το υλικό σε (α) αναλογικό (β) αναλογικό που πρόκειται να ψηφιοποιηθεί (γ) ψηφιακό. Ο λόγος είναι ότι τόσο οι περιορισμοί όσο και οι σχετικές άδειες είναι διαφορετικοί ανάλογα με την κατηγορία του υλικού.

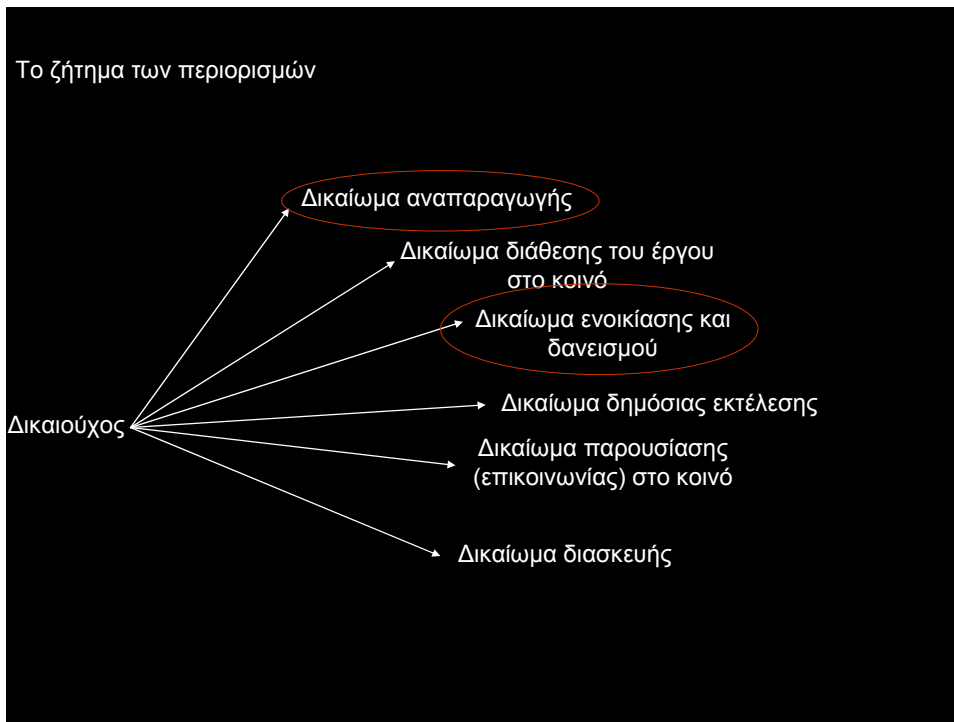

5. Περιορισμοί και εξαιρέσεις

Αλλά ας δούμε το θέμα των περιορισμών αυτό κάθε αυτό. Οι περιορισμοί όπως περιγράφονται στο κείμενο των σχετικών νόμων είναι αρκετά γενικοί ώστε να επιδέχονται πολλαπλών ερμηνειών και συχνά απαιτούν εξειδίκευση υπό τη μορφή

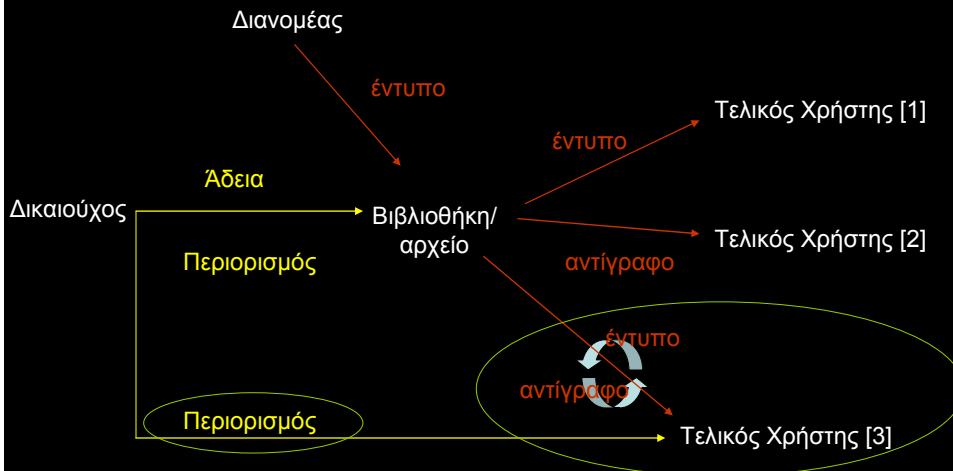
οδηγιών που παρέχονται είτε από τις ίδιες τις βιβλιοθήκες είτε από τους δικαιούχους. Προκειμένου λοιπόν μία βιβλιοθήκη να προσδιορίσει στους εργαζομένους της ποιες χρήσεις είναι επιτρεπτές και ποιες όχι, θα ήταν καλό να καταρτίσει το σχετικό πίνακα οδηγιών. Σε ορισμένες έννομες τάξεις μάλιστα, στο χώρο όπου πραγματοποιείται η φωτοτυπική αναπαραγωγή απαιτείται από το νόμο να βρίσκονται οι σχετικές οδηγίες για τους χρήστες της βιβλιοθήκης, ώστε να γνωρίζουν τις επιτρεπόμενες από τις εξαιρέσεις και περιορισμούς χρήσεις. Μολονότι κάτι τέτοιο φαίνεται μία καλή πρακτική, δεν είναι πάντοτε η πλέον ασφαλής. Εάν οι σχετικές οδηγίες δε βρίσκουν σύμφωνους τους δικαιούχους ή έχουν επέλθει νομοθετικές αλλαγές στις εξαιρέσεις, τότε μπορεί να στοιχειοθετείται σχετική ευθύνη της βιβλιοθήκης ή του αρχείου που παρέχει τη δυνατότητα προσβολής του περιουσιακού δικαιώματος του δικαιούχου.

Ας δούμε εν συντομία το παράδειγμα των περιορισμών στο Βρετανικό Δίκαιο. Είναι ενδιαφέρον ότι οι περιορισμοί αναφέρονται όχι γενικά στο περιουσιακό δικαίωμα, αλλά σε συγκεκριμένες εκφάνσεις του ή σε συγκεκριμένα δικαιώματα της δέσμης που απαρτίζουν αυτό που αποκαλούμε περιουσιακό δικαίωμα κατά την αγγλο-αμερικανική θεωρία περί περιουσιακού δικαιώματος. Αυτά τα δικαιώματα για το παράδειγμά μας είναι τα δικαιώματα αναπαραγωγής και δανεισμού.

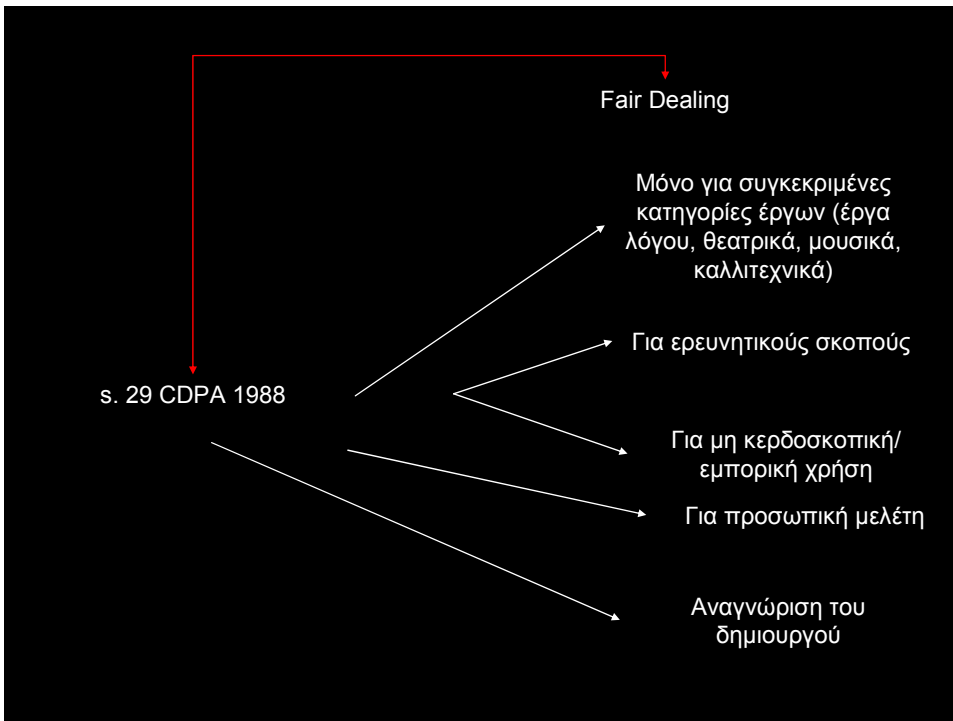
Η CDPA 1988 ύστερα και από τις αναθεωρήσεις της 31^{ης} Οκτωβρίου του 2003, προβλέπει πολύ συγκεκριμένες εξαιρέσεις από τα δικαιώματα αναπαραγωγής και δανεισμού. Ο νομοθέτης διακρίνει ανάμεσα σε χρήσεις που πραγματοποιούνται από τον χρήστη της βιβλιοθήκης και αυτές που πραγματοποιούνται από εργαζομένους σε αυτήν. Ας ξεκινήσουμε με την πρώτη αυτή κατηγορία.

Ροή προϊόντος/ δικαιωμάτων

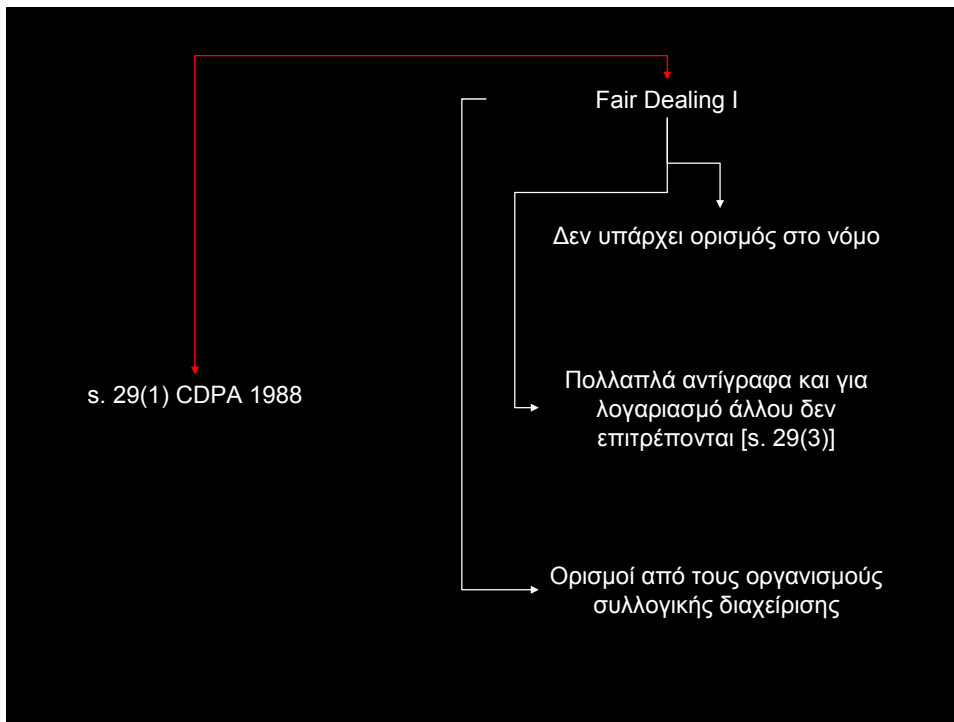
Φορέας προστατευομένου έργου: αναλογικός

Σύμφωνα με το άρθρο 29, το Fair Dealing (που είναι το αντίστοιχο μολονότι όχι ακριβώς το ίδιο με τους περιορισμούς και τις εξαιρέσεις) εντοπίζεται σε συγκεκριμένες κατηγορίες έργων, (έργα λόγου, θεατρικά, μουσικά και καλλιτεχνικά), σε χρήσεις για συγκεκριμένους σκοπούς (ερευνητικούς σκοπούς/ προσωπική μελέτη), κάποιες χρήσεις αποκλείονται εκ των προτέρων (κερδοσκοπική/ μη εμπορική), ενώ συνδέεται και με κάποιες υποχρεώσεις όπως η αναγνώριση του δικαιώματος του δημιουργού.

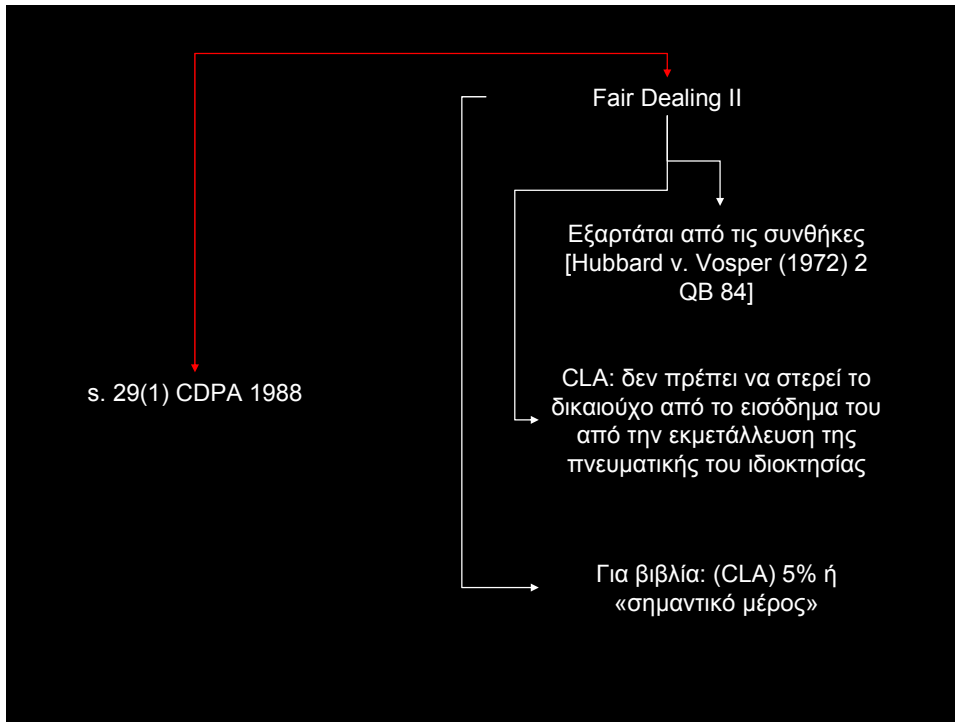

Οι παράγραφοι 1, 4 και 4^A του 2 καθορίζουν ότι οι συγκεκριμένοι περιορισμοί ισχύουν για όλα τα δικαιώματα, αλλά δεν καλύπτουν το λογισμικό, ενώ για την περίπτωση που η αναπαραγωγή πραγματοποιείται από βιβλιοθηκονόμο έχουμε υπαγωγή στα άρθρα 38-40.

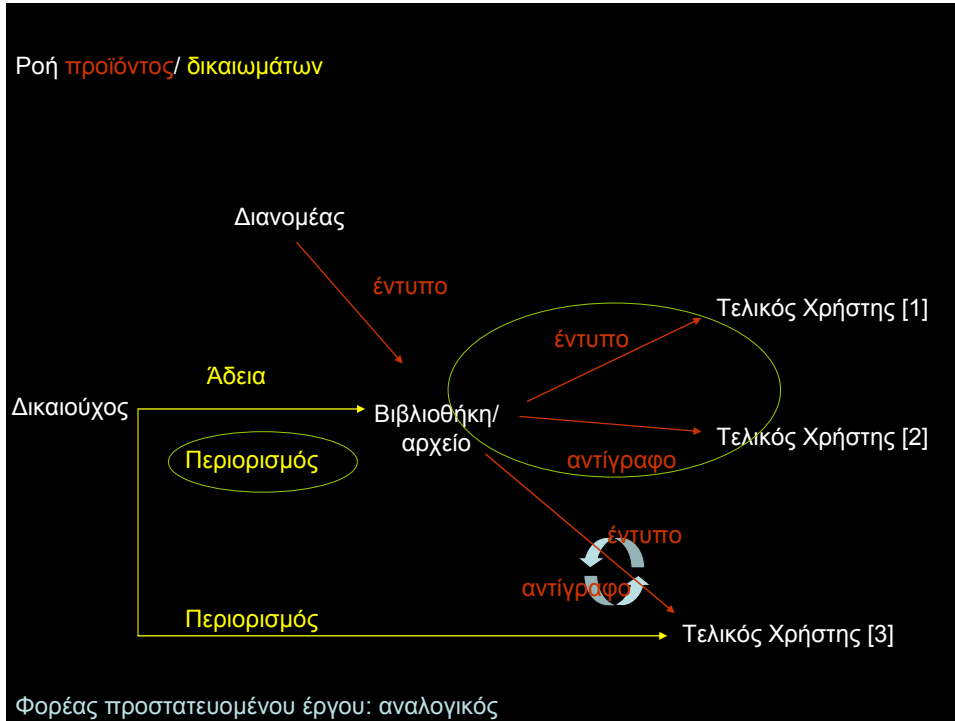
Το κόστος που συνεπάγεται ο ορισμός της έκτασης των περιορισμών είναι αποτέλεσμα της πρώτης παραγράφου του 29. Δεν βρίσκουμε το σχετικό ορισμό στο νόμο ενώ οι οργανισμοί συλλογικής διαχείρισης έχουν ενεργό ρόλο στον καθορισμό του.

Το αρ. 29 ακολουθεί το αρ. 9 (2) της Διεθνούς Σύμβασης της Βέρνης-Παρισίου σύμφωνα με το οποίο ο εθνικός νομοθέτης είναι σε θέση να ορίσει περιορισμούς στο περιουσιακό δικαίωμα, αλλά πρέπει να περιορίζεται σε συγκεκριμένες ειδικές περιπτώσεις, που δεν βλάπτουν την κανονική εκμετάλλευση του έργου και δεν προκαλούν αδικαιολόγητη βλάβη στα συμφέροντα του δημιουργού. Επίσης αποτελεί έκφραση του τεστ των τριών σταδίων κατ' ακολουθία του αρ. 5(5) της Οδηγίας 2001/29, του αρ. 13 της Συμφωνίας TRIPS και του αρ. 16 της WIPO. Η νομολογία και οι οδηγίες του οργανισμού συλλογικής διαχείρισης (CLA) επιβεβαιώνουν την εφαρμογή του τεστ των τριών σταδίων.

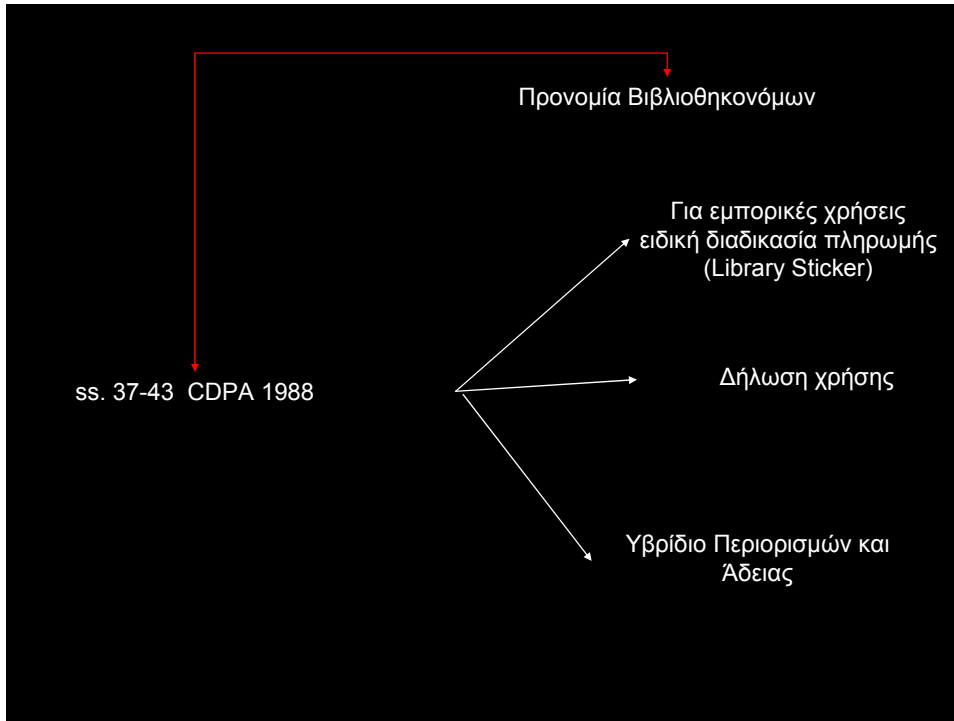

Τα άρθρα 37 με 43 της CDPA 1988 καθορίζουν τους περιορισμούς σε σχέση με την αναπαραγωγή που διενεργείται από βιβλιοθηκονόμους.

Το ενδιαφέρον στοιχείο στην περίπτωση αυτών των περιορισμών είναι ότι προβλέπεται ειδική διαδικασία σχετικά με το πώς γίνεται η αναπαραγωγή έτσι ώστε να διασφαλίζεται

ότι όχι περισσότερα από ένα άρθρα αναπαράγονται για ένα χρήστη, ενώ οι περιορισμοί του 29 εξακολουθούν να ισχύουν. Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο είναι αυτό της χρήσης του ειδικού «αυτοκόλλητου» (library sticker) για την αναπαραγωγή έργων με οικονομικό όφελος, όπου προσιδιάζει περισσότερο στην έννοια του «περιορισμού» (μια και κάποιο χρηματικό ποσό καταβάλλεται) παρά σε αυτόν της εξαίρεσης που δεν απαιτεί οποιαδήποτε μορφή αποζημίωσης.

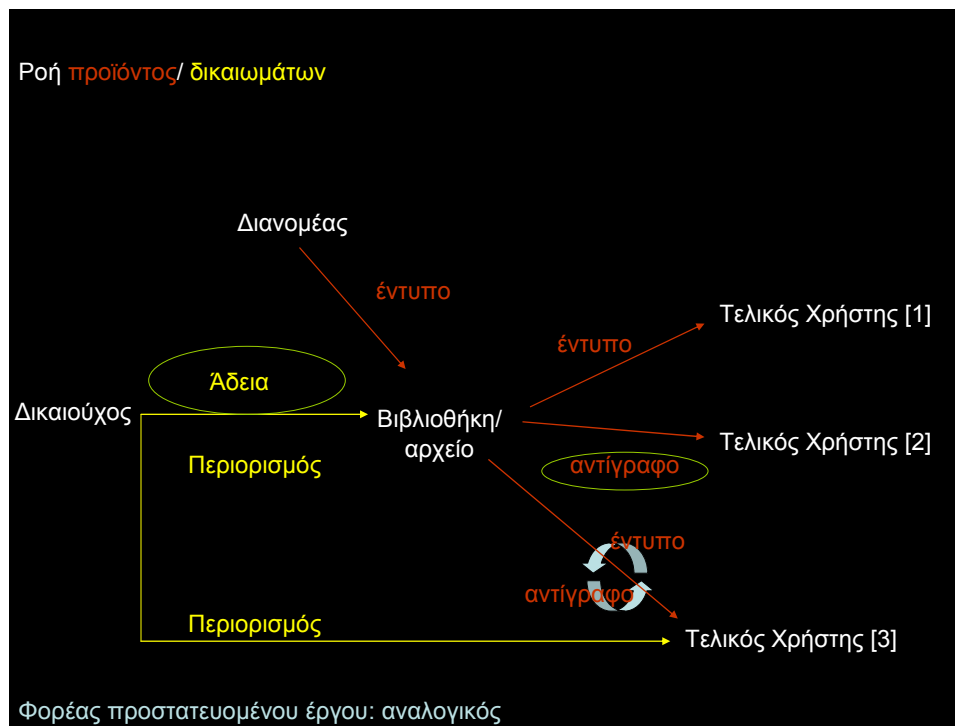
Ακριβώς επειδή η έκταση και το είδος των περιορισμών υπόκεινται μεν σε συγκεκριμένους κανόνες, αλλά πάντοτε ελλοχεύει κίνδυνος από τη μη ορθή εφαρμογή των σχετικών διατάξεων, ο ασφαλέστερος τρόπος προκειμένου να εξαλειφθεί το όποιο πρόβλημα είναι να υπάρχει συνεργασία με το δικαιούχο. Η συνεργασία αυτή μπορεί να έχει είτε τη μορφή της απόκτησης αδειας που επιτρέπει τις σχετικές χρήσεις είτε την από κοινού οριοθέτηση της έννοιας των περιορισμών που ορίζονται στο νόμο και την καταγραφή αυτών υπό τη μορφή οδηγιών για τους χρήστες και το προσωπικό των βιβλιοθηκών και αρχείων.

Το πρόβλημα του καθορισμού του περιεχομένου των εξαιρέσεων είναι σημαντικό και πολύ συχνά οι απόψεις δικαιούχων και βιβλιοθηκών δε βρίσκονται σε πλήρη αρμονία. Όπου υπάρχει κάποια συμφωνία, αυτή είναι περισσότερο αποτέλεσμα πρακτικών που δεν έχουν ακόμη διαταραχθεί από τη μία ή την άλλη πλευρά παρά καρπός κάποιας συμφωνίας μεταξύ των μερών. Εξάλλου, το νόημα των εξαιρέσεων και περιορισμών είναι ακριβώς ότι μια τέτοια συμφωνία δεν απαιτείται. Είναι ωστόσο εξαιρετικά αμφίβολο το κατά πόσο ένας οποιοσδήποτε οργανισμός που κατέχει, διαχειρίζεται και προσφέρει στο κοινό υλικό το οποίο προστατεύεται με δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας μπορεί να αισθάνεται σίγουρος ότι δεν παραβιάζει τα σχετικά δικαιώματα,

τη στιγμή που ολοένα και καινούργιες χρήσεις του υλικού ανακλύπτον και καινούργιες μορφές υλικού προστίθενται στη συλλογή του.

6. Άδειες εκμετάλλευσης και χρήσης

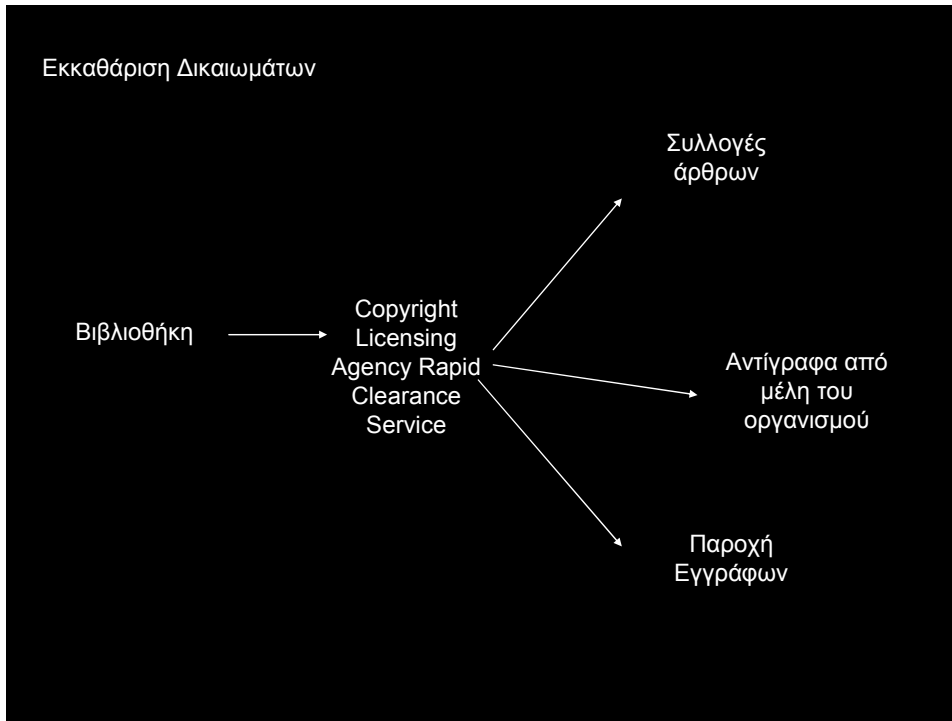
Στην περίπτωση που η βιβλιοθήκη ή το αρχείο επιθυμεί να αποκτήσει μία άδεια από τους δικαιούχους, ένα μεγάλο ζήτημα που ανακλύπτε είναι ο καθορισμός της επιδιωκόμενης χρήσης του υλικού και τα δικαιώματα που επιθυμεί να αποκτήσει. Όταν ο δικαιούχος του έργου είναι εύκολο να εντοπιστεί, επειδή π.χ. είναι ένας συλλογικός οργανισμός διαχείρισης ή ένας μεγάλος εκδοτικός οίκος, τότε το πρόβλημα εντοπίζεται κυρίως στη διαπραγμάτευση του δικαιώματος. Σε αυτές τις περιπτώσεις, κυρίως η βιβλιοθήκη και λιγότερο το αρχείο λόγω της φύσης του υλικού που περιλαμβάνει, πρέπει να διαπραγματεύεται σε τακτά χρονικά διαστήματα με τους δικαιούχους την απόκτηση αυτών των αδειών και την ανανέωσή τους.

Όταν ωστόσο ο δικαιούχος δεν είναι εύκολο να εντοπιστεί είτε επειδή πρόκειται για ένα συλλογικό έργο με περισσότερους από έναν δικαιούχους και περισσότερα από ένα έργα, είτε επειδή δεν υπάρχουν στοιχεία επικοινωνίας με κάποιον από τους δικαιούχους, τότε το πρόβλημα εντοπίζεται στην εκκαθάριση των δικαιωμάτων ώστε να είναι εφικτή η περαιτέρω χρήση του έργου. Το τελευταίο αυτό πρόβλημα εμφανίζεται κυρίως κατά την ψηφιοποίηση έργων όπου είναι συλλογικά, σύνθετα ή συνεργασίας. Μολονότι από τη στιγμή που βρεθεί ο δημιουργός, υπάρχουν νομικοί μηχανισμοί για την εξεύρεση λύσεων προκειμένου το σχετικό υλικό να ψηφιοποιηθεί και διατηρηθεί, τις περισσότερες φορές η διαδικασία είναι χρονοβόρα και δαπανηρή.

Οι οργανισμοί συλλογικής διαχείρισης βοηθούν ιδιαίτερα στην ελάττωση των σχετικών προβλημάτων προσφέροντας ένα σημείο διαπραγμάτευσης της βιβλιοθήκης με τους

δικαιούχους και μειώνοντας το κόστος εύρεσης και διαπραγμάτευσης με μεμονωμένους δικαιούχους. Η CLA μάλιστα προσφέρει και μία υπηρεσία ταχείας εκκαθάρισης των δικαιωμάτων για την περίπτωση που χρειάζονται πιο περίπλοκες χρήσεις σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Τα ήδη έντονα προβλήματα κόστους που αντιμετωπίζουν βιβλιοθήκες και αρχεία στον αναλογικό κόσμο ή στην προσπάθειά τους να μετατρέψουν μέρος από το αναλογικό υλικό σε ψηφιακή μορφή, εντείνονται ακόμη περισσότερο στα καθαρά ψηφιακά περιβάλλοντα και θέτουν βασικά ερωτήματα για το ρόλο της βιβλιοθήκης και του αρχείου σε αυτά.

7. Ψηφιακά περιβάλλοντα πρώτης και δεύτερης γενιάς

Η παρούσα μελέτη δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι είναι σε θέση να δώσει απάντηση στο ερώτημα του ρόλου της βιβλιοθήκης και του αρχείου σε ψηφιακά περιβάλλοντα σε όλο του το εύρος. Μπορεί ωστόσο να παρουσιάσει την επιρροή που η πνευματική ιδιοκτησία έχει διαδραματίσει και εξακολουθεί να διαδραματίζει στον προσδιορισμό του ρόλου αυτού.

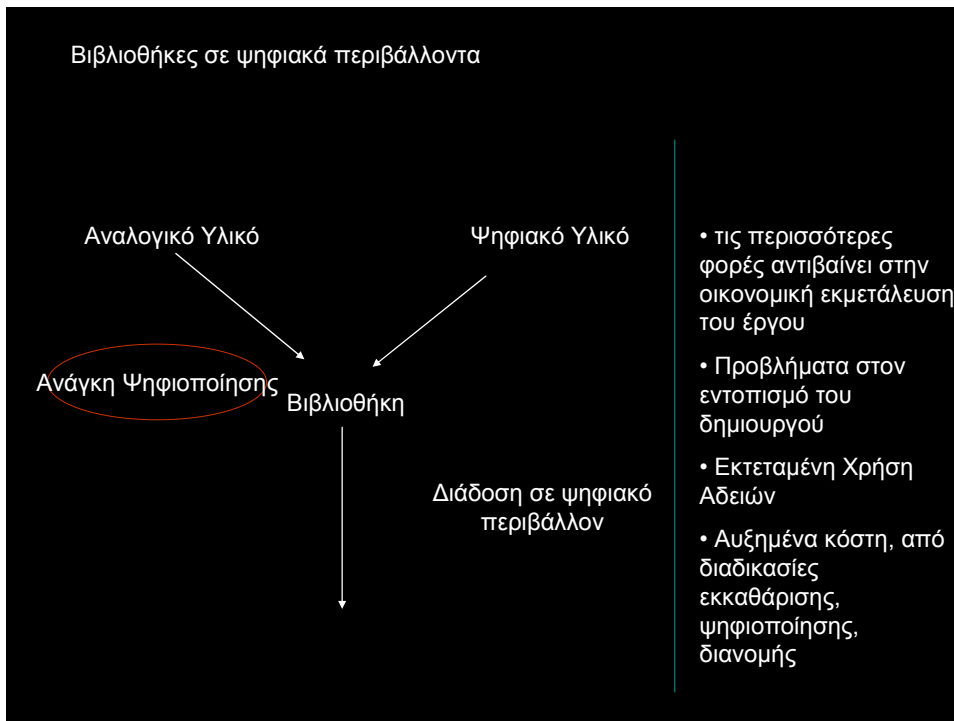
Όπως έχει ήδη διαφανεί ακριβώς επειδή ο ρόλος τόσο της βιβλιοθήκης όσο και του αρχείου είναι η διατήρηση και παροχή πρόσβασης σε υλικό το οποίο ενδέχεται να προστατεύεται από δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, είναι απαραίτητο για την ίδια τη βιβλιοθήκη και αρχείο να γνωρίζει τα δικαιώματα που υπάρχουν πάνω στο υλικό που διαχειρίζεται. Εκ των πραγμάτων βιβλιοθήκες και αρχεία ολοένα και περισσότερο αναλαμβάνουν τον άχαρο ρόλο του χαρτογράφου της πνευματικής ιδιοκτησίας μίας ή – πολύ συχνά- περισσότερων εννόμων τάξεων. Χαρακτηρίζω αυτό τον ρόλο ως άχαρο, όχι από κάποια έμφυτη απέχθεια προς το χώρο της πνευματικής ιδιοκτησίας, όσο

αναγνωρίζοντας το κόστος σε χρόνο, ανθρωπίνους πόρους και νομικές συμβουλές που συνεπάγεται για μια βιβλιοθήκη ή ένα αρχείο η ενασχόληση με θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας.

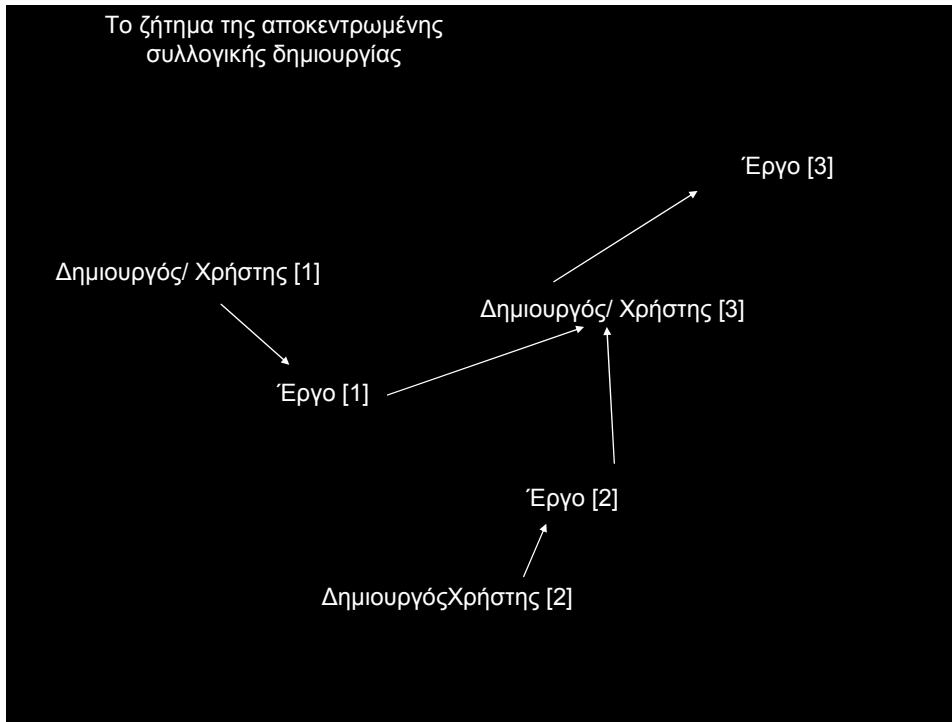
Οι διατάξεις σχετικά με τη δημόσια κατάθεση και οι όποιες πρωτοβουλίες σχετικά με τη δημιουργία δημοσίων αποθετηρίων εστιάζουν στο πολύ σημαντικό θέμα της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιά και τον εμπλουτισμό των εθνικών αρχείων. Όπως είδαμε παραπάνω, νόμιμες διατυπώσεις για την κτήση πνευματικής ιδιοκτησίας δεν υφίστανται. Όταν ωστόσο οι βιβλιοθήκες γίνονται αποδέκτες υλικού το οποίο και κατατάσσουν ανάλογα με το είδος των πνευματικών δικαιωμάτων που υφίστανται σε αυτό και τα δικαιώματα με τα οποία οι δικαιούχοι θα ήθελαν να διατίθεται στο κοινό, τότε έχουν τη δυνατότητα να επιτελέσουν το ρόλο του χαρτογράφου για τα πνευματικά δικαιώματα σε μία συγκεκριμένη δικαιοδοσία.

Είναι χρήσιμο προκειμένου να κατανοήσουμε το ρόλο που οι βιβλιοθήκες και αρχεία μπορεί να διατελέσουν σε ψηφιακά περιβάλλοντα να διαιρέσουμε τα τελευταία σε δύο κατηγορίες. Η διαίρεση γίνεται για αναλυτικούς λόγους και αφορά ως επί το πλείστον την προέλευση του υλικού στο οποίο βιβλιοθήκες και αρχεία προσφέρουν πρόσβαση. Επειδή ιστορικά οι δύο κατηγορίες εμφανίζονται η μία μετά την άλλη, θα αναφερθώ σε ψηφιακά περιβάλλοντα πρώτης και δεύτερης γενιάς.

Στα ψηφιακά περιβάλλοντα πρώτης γενιάς η παραγωγή του ψηφιακού υλικού είναι δομημένη και προέρχεται από συγκεκριμένους χώρους. Η βιβλιοθήκη είτε λαμβάνει απευθείας το ψηφιακό υλικό από κάποιον συγκεκριμένο παροχέα, ο οποίος έχει εκκαθαρίσει τα δικαιώματα και ενδεχομένως παρέχει και τις υπηρεσίες παρουσίασης του υλικού στους χρήστες της βιβλιοθήκης, είτε αναλαμβάνει η ίδια την ψηφιοποίηση του υλικού. Στην τελευταία περίπτωση η βιβλιοθήκη ή το αρχείο θα πρέπει η ίδια να προβεί σε όλες τις διαδικασίες εκκαθάρισης των δικαιωμάτων, ψηφιοποίησης του υλικού και παροχής των υπηρεσιών για την παρουσίαση τους στο κοινό ή να προσλάβει κάποιον για την παροχή τους.

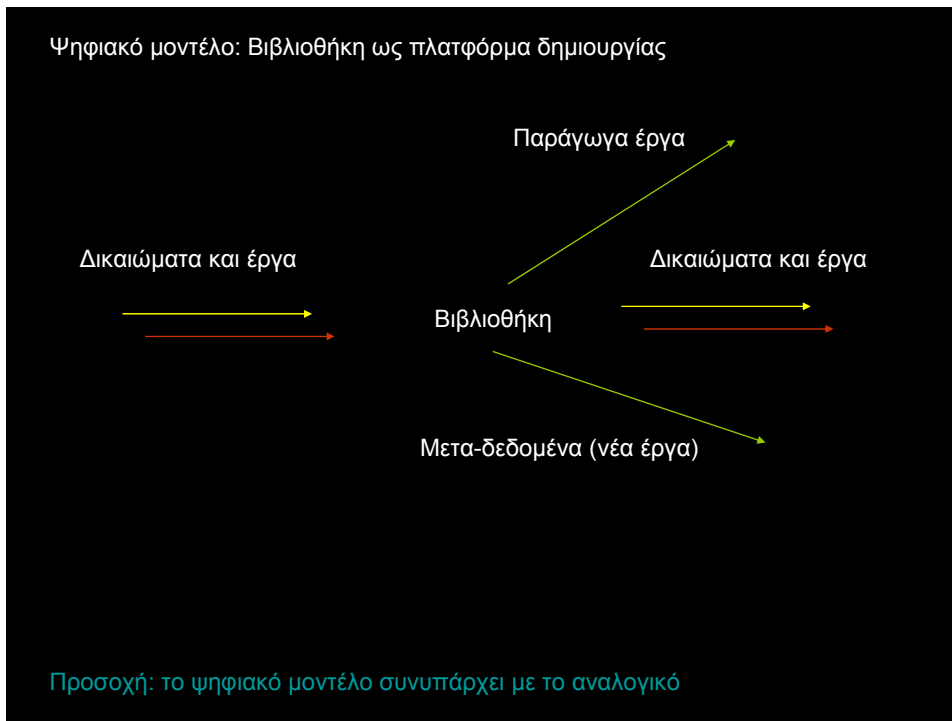

Στα ψηφιακά περιβάλλοντα δεύτερης γενιάς η παραγωγή ψηφιακού ή ψηφιοποιημένου υλικού ή η ψηφιοποίηση γίνεται με ολοένα και λιγότερο δομημένο και αυξανόμενα αποκεντρωμένο τρόπο. Σε αυτά τα περιβάλλοντα η παροχή του ήδη ψηφιακού ή ψηφιοποιημένου υλικού μπορεί να προέρχεται από έναν εκδοτικό οίκο ή ένα πανεπιστήμιο, μπορεί ωστόσο να είναι το αποτέλεσμα μίας αυτόνομης προσπάθειας μεμονωμένων ατόμων ή ακόμη φοιτητών τμημάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων που όμως δεν εκπροσωπούν το ίδιο το πανεπιστημιακό ίδρυμα. Το αποτέλεσμα είναι ότι το κόστος για τον εντοπισμό των δικαιούχων και τη διαπραγμάτευση με αυτούς αυξάνεται και σε αρκετές περιπτώσεις δεν είναι δυνατόν ο δημιουργός καν να εντοπιστεί είτε γιατί λ.χ. η ιστοσελίδα έχει εγκαταλειφθεί είτε γιατί πρόκειται για έργο πολλαπλών επώνυμων και ανώνυμων δημιουργών λ.χ. περιπτώσεις wikis.

Τα αρχεία έχουν περισσότερη εμπειρία στη διαχείριση μη δομημένων πληροφοριών ή πληροφοριών από πολλαπλές πηγές, αλλά στα ψηφιακά περιβάλλοντα δεύτερης γενιάς ο ρόλος τους μεταλλάσσεται τόσο εξαιτίας της πολλαπλότητας των πηγών από τις οποίες ενδέχεται να αντλούν το υλικό τους όσο και από το γεγονός ότι ενισχύεται ολοένα και περισσότερο η ανάγκη για δημιουργική συνεισφορά από μέρους τους. Στα ψηφιακά περιβάλλοντα δεύτερης γενιάς τόσο οι βιβλιοθήκες όσο και τα αρχεία χρειάζεται πλέον να συνεισφέρουν δημιουργικά τόσο στη δόμηση του υλικού σε συλλογές όσο και στον τρόπο με τον οποίο γίνεται η διαχείριση της παρουσίασης της πληροφορίας στον τελικό χρήστη.

Η μετάβαση αυτή έχει τεράστιες συνέπειες για τη βιβλιοθήκη και το αρχείο τουλάχιστον σε ό,τι έχει να κάνει με την αλλαγή του ρόλου τους από χρηστών σε παραγωγών πνευματικής ιδιοκτησίας. Είναι ανάγκη να τονιστεί ότι ο ρόλος βιβλιοθηκών και αρχείων δεν βρίσκεται σε ρήξη με τον προηγούμενο τους χαρακτήρα. Εξακολουθούν να χρησιμοποιούν αναλογικό υλικό και μάλιστα αποτελούν και τους κατεξοχήν χώρους στους οποίους μπορεί αυτό να βρεθεί. Επιπλέον, εξακολουθούν να παραμένουν χρήστες πνευματικής ιδιοκτησίας. Ταυτόχρονα όμως γίνονται και δημιουργοί και αυτή η σύμπτωση ρόλων και τύπων υλικού είναι που δημιουργεί προβλήματα αλλά και ευκαιρίες.

8. Το ψηφιακό περιβάλλον ως πηγή ευκαιριών για τον επαναπροσδιορισμό του ρόλου της βιβλιοθήκης και του αρχείου

Στο μέχρι τώρα τμήμα της μελέτης αυτής ασχοληθήκαμε με τα προβλήματα για βιβλιοθήκες και αρχεία που μπορεί να ανακύπτουν σε ψηφιακά περιβάλλοντα κυρίως υπό τη μορφή επιπλέον κόστους σε σχέση με το αντικείμενο της πνευματικής ιδιοκτησίας. Τα προβλήματα αυτά μπορούν να καταταγούν στις ακόλουθες κατηγορίες: (α) προβλήματα εννοιολογικής κατανόησης του αντικείμενου της πνευματικής ιδιοκτησίας (τι συνιστά προστατευόμενο αντικείμενο πνευματικής ιδιοκτησίας) (β) προβλήματα στην κατηγοριοποίηση του υλικού με βάση το είδος των δικαιωμάτων που υπάρχουν σε αυτό (γ) προβλήματα προσδιορισμού [I] της έκτασης των δικαιωμάτων των δικαιούχων και [II] του ακριβούς περιεχομένου των περιορισμών του περιουσιακού δικαιώματος του δικαιούχου (δ) προβλήματα εντοπισμού των δικαιούχων (ε) προβλήματα στην κατανόηση και οριοθέτηση των επιθυμητών χρήσεων του υλικού. Το πρόβλημα επιτείνεται στις περιπτώσεις που η βιβλιοθήκη ή το αρχείο ενδιαφέρονται να προσθέσουν αξία στο διατιθέμενο υλικό, π.χ. είτε παρουσιάζοντάς το υπό τη μορφή συλλογών είτε προσθέτοντας μεταδεδομένα είτε προβαίνοντας σε οποιαδήποτε μορφή αλλαγών, π.χ. ψηφιοποίηση, μεταφορά σε διαφορετική μορφή (ηχητικά βιβλία κλπ) (στ) προβλήματα στη διαπραγμάτευση των αδειών με τους δικαιούχους σχετικά με το ύψος του τιμήματος, τη διάρκεια της άδειας, την ανανέωσή της ή τους όρους αυτής (ζ) προβλήματα στην απόκτηση αδειών για τις επιδιωκόμενες από τη βιβλιοθήκη και αρχείο χρήσεις (η) προβλήματα από την μη επαρκή διαχείριση και εκμετάλλευση των δικαιωμάτων που πρωτοτύπως ή παραγωγώς αποκτά μια βιβλιοθήκη ή ένα αρχείο και τα οποία μολονότι έχουν τεράστια αξία απαιτούν μοντέλα διαχείρισης διαφορετικά από εκείνα των περισσότερων παραδοσιακών δικαιούχων.

Αναφορές σε αυτά τα προβλήματα δεν είναι ξένες στην υπάρχουσα βιβλιογραφία σχετικά με τα θέματα διαχείρισης πνευματικής ιδιοκτησίας και βιβλιοθηκών μολονότι δεν τα βρίσκουμε συχνά συγκεντρωμένα. Είναι ωστόσο αξιοσημείωτο ότι τα περισσότερα από αυτά τα ζητήματα αποτελούν ταυτόχρονα και ευκαιρίες για τον επαναπροσδιορισμό του ρόλου της βιβλιοθήκης και του αρχείου στα ψηφιακά περιβάλλοντα. Για να μπορέσει η βιβλιοθήκη και το αρχείο να εκμεταλλευτεί αυτές τις ευκαιρίες θα πρέπει δυναμικά να διεκδικήσει τον προνομιακό της ρόλο ως μεγάλου χρήστη αλλά και δικαιούχου μορφών πνευματικής ιδιοκτησίας όπως τα μεταδεδομένα χωρίς τα οποία η αξία των περισσότερων δεδομένων μειώνεται σημαντικά και σε ψηφιακά περιβάλλοντα, ιδιαίτερα εκείνα της δεύτερης γενιάς σχεδόν εκμηδενίζεται.

Στη συνέχεια της μελέτης αυτής θα αναφερθώ σε μία σειρά από επιτυχημένες πρωτοβουλίες σε διάφορους τομείς που καταδεικνύουν την κατεύθυνση στην οποία θα πρέπει να κινηθεί η βιβλιοθήκη και το αρχείο προκειμένου να αρχίσουν να συνεισφέρουν σε μία στρατηγική πρόταση για το ρόλο τους στην ψηφιακή εποχή.

8.1 Μείωση περιπλοκότητας και αβεβαιότητας

Σε σχέση με το θέμα της κατανόησης των εννοιών της πνευματικής ιδιοκτησίας και των αδειών με τις οποίες το αντικείμενο της πνευματικής ιδιοκτησίας γίνεται διαθέσιμο η μεγαλύτερη ίσως πρακτική συνεισφορά είναι αυτή που των άδειων των Creative Commons. Η λειτουργία των αδειών αυτών δεν είναι το θέμα της παρούσης μελέτης αλλά αξίζει να αναφερθούμε σε μια σειρά από χαρακτηριστικά τους που αποτελούν λύσεις ή τουλάχιστον προτάσεις για την επίλυση κάποιων από τα προβλήματα που έχουν ήδη αναφερθεί.

Οι άδειες των Creative Commons λειτουργούν σε τρία επίπεδα. Εκτός από το κλασσικό κείμενο της αδείας που υπάρχει σε κάθε άδεια εκμετάλλευσης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας συνοδεύονται και από μία σειρά από μεταδεδομένα τα οποία είναι προσβάσιμα από τις μηχανές αναζήτησης του Διαδικτύου ώστε να είναι δυνατή η αναζήτηση και εντοπισμός των σχετικών έργων με βάση τα δικαιώματα που ο δικαιούχος εκχωρεί στο χρήστη της άδειας. Ακόμη πιο σημαντικό ωστόσο είναι το τρίτο επίπεδο της αδείας, το οποίο αποτελεί μία εξήγηση της βασικής της λειτουργίας σε απλή γλώσσα ώστε να είναι κατανοητή ακόμη και στο χρήστη που δεν έχει τη σχετική νομική παιδεία. Θα επανέλθω στο θέμα των μεταδεδομένων στη συνέχεια. Εδώ θα ήθελα να επεκταθώ λίγο στο ζήτημα της παρουσίασης των βασικών όρων των αδειών σε απλή καθομιλουμένη γλώσσα. Μολονότι κάτι τέτοιο αποτελεί προϋπόθεση επιβαλλόμενη από το δίκαιο του καταναλωτή στις περισσότερες χώρες του κόσμου, η ένταση με την οποία τα Creative Commons έχουν επιδιώξει την παρουσίαση των σχετικών διατάξεων δεν έχει προηγούμενο.

Οι άδειες Creative Commons απευθύνονται κυρίως στον μη ειδικό και μη επαγγελματία είτε ως δικαιούχο είτε ως χρήστη. Επιπλέον είτε ο δικαιούχος που θα αποφασίσει να αδειοδοτήσει τα έργα του με μία άδεια Creative Commons, είτε ο χρήστης που θα αποφασίσει να χρησιμοποιήσει μία άδεια έχει να επιλέξει ανάμεσα σε έξι βασικές μορφές

των αδειών και σε τουλάχιστον τρεις με τέσσερις δευτερεύουσες μορφές που εξυπηρετούν συγκεκριμένους τύπους χρήσεων. Επιπλέον τα Creative Commons έχουν μεταφέρει την General Public Licence στις αντίστοιχες δύο μορφές (μετα-δεδομένα και απόδοση σε απλή γλώσσα).

Το αποτέλεσμα είναι ότι δικαιούχοι και χρήστες έρχονται πλέον αντιμέτωποι με δύο ζητήματα: Πρώτον θα πρέπει να υπάρξει συνειδητοποίηση του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και της έκτασής του προκειμένου κάποιος να χρησιμοποιήσει τις σχετικές άδειες. Και μόνο το γεγονός ότι αποφασίζω να δώσω μία άδεια σημαίνει ότι έχω μία κάποια συναίσθηση των δικαιωμάτων που έχω πάνω στη δημιουργία μου. Δεύτερον, θα πρέπει να γίνει επιλογή της αδειάς με βάση τα κύρια χαρακτηριστικά της που επεξηγούνται όχι μόνο με τη μορφή κειμένου, αλλά και με μία σειρά από εικονίδια που περιγράφουν οπτικά τη βασική τους λειτουργία.

Η ιδέα της παρουσίασης των αδειών με εικονογράμματα και απλό κείμενο δεν εμφανίζεται για πρώτη φορά με τα Creative Commons. Ο Νορβηγός καθηγητής της Νομικής Σχολής του πανεπιστημίου του Όσλο Jon Bing είχε ασχοληθεί με το θέμα ήδη από τη δεκαετία του 1990, αλλά δεν προχώρησε στην υλοποίηση της σχετικής ιδέας. Η σημασία που η σχετική ιδέα έχει είναι φανερή και από το γεγονός ότι παραλλαγές και εξελίξεις αυτής έχουμε δει ήδη να εφαρμόζονται σε διάφορα άλλα περιβάλλοντα. Για παράδειγμα οι άδειες του Creative Archive του BBC ή οι άδειες του JORUM χρησιμοποιούν επίσης εικονίδια για να εκφράσουν τα βασικά συστατικά των αδειών τους. Αντίστοιχα η πρωτοβουλία Clearware.org επιχειρεί να μεταφέρει τη λύση αυτή των Creative Commons στο χώρο των τελικών αδειών χρήσης λογισμικού (End User Licence Agreements), προκειμένου οι χρήστες να γνωρίζουν σε τι συμφωνούν όταν καταλήγουν να αποδεχτούν τους γενικούς όρους συναλλαγής που οι διάφορες εταιρίες λογισμικού παράγουν.

Οι βιβλιοθήκες έρχονται σε καθημερινή βάση σε επαφή ή περαιτέρω προωθούν στους χρήστες τους μία σειρά από άδειες χρήσης με όρους συχνά ακατανόητους ή έστω όχι ευκρινείς. Η παροχή μίας σειράς από υπηρεσίες για τη «μετάφραση» των αδειών αυτών σε απλή γλώσσα ή με τη μορφή εικονογραμμάτων, θα ήταν κάτι που οι βιβλιοθήκες ή τα αρχεία θα έπρεπε να εξετάσουν πολύ σοβαρά. Μια τέτοια υπηρεσία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί τόσο από τις ίδιες τις βιβλιοθήκες και τα αρχεία όσο και να μεταφερθεί σε άλλους οργανισμούς ως τεχνογνωσία προστιθέμενης αξίας.

8.2. Ανάγκη καταγραφής δικαιωμάτων

Το υλικό που διαθέτει μια βιβλιοθήκη ή ένα αρχείο είναι πολυσχιδές και ο τρόπος χρήσης του δεν είναι ομοιόμορφος. Εντούτοις, οι εξαιρέσεις στα δικαιώματα των δικαιούχων είναι οι ίδιες για όλες τις κατηγορίες του υλικού, ενώ οι άδειες που οι βιβλιοθήκες διαπραγματεύονται με τους δικαιούχους ξεκινούν είτε με βάση τις επιθυμίες του δικαιούχου είτε με βάση συγκεκριμένες αλλά μεμονωμένες χρήσεις υλικού. Ενώ ο δικαιούχος έχει συνήθως μία πολύ συγκεκριμένη και ενιαία στρατηγική σχετικά με το πως θα πρέπει να εκμεταλλευτεί το υλικό και την πνευματική του ιδιοκτησία, δε θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ισχύει το ίδιο για τις περισσότερες βιβλιοθήκες και αρχεία. Επιπλέον οι περισσότερες βιβλιοθήκες και αρχεία δεν έχουν ακριβή γνώση των

πνευματικών δικαιωμάτων που υφίστανται επί του υλικού που έχουν στην κατοχή τους. Είναι κατά συνέπεια ανάγκη να γίνει μια αξιολόγηση του υλικού που βιβλιοθήκες και αρχεία διαθέτουν με βάση τις επιδιωκόμενες χρήσεις, το είδος των πνευματικών δικαιωμάτων που υφίστανται επί αυτών και των αδειών που ενδεχομένως έχουν αποκτήσει ή με τις οποίες προτίθενται να κάνουν αυτό το υλικό περαιτέρω διαθέσιμο στους χρήστες τους. Ένα καλό πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση θα ήταν κατά την καταλογογράφηση του υλικού να συμπεριλαμβάνονται και τα πνευματικά δικαιώματα που υφίστανται επί του υλικού, ώστε να είναι δυνατός ένας εν συνεχεία προσδιορισμός των εφικτών χρήσεων, είτε μέσω αδειών είτε εξαιτίας των περιορισμών.

8.3.Υπηρεσίας αναζήτησης και διασύνδεσης

Σε σχέση με την επίλυση του προβλήματος ανεύρεσης του δικαιούχου, αντίστοιχη είναι η ανάγκη κατά τη διαδικασία της καταλογογράφησης να πραγματοποιείται η σχετική αναζήτηση. Εξαιτίας του κόστους που ενδέχεται να προκύπτει από όλες τις διεργασίες εκκαθάρισης υλικού ειδικά όταν πρόκειται να ψηφιοποιηθεί έχουν αναπτυχθεί ανάλογες υπηρεσίες οι οποίες και προσφέρονται στις ενδιαφερόμενες βιβλιοθήκες όπως για παράδειγμα η Heron Ingenta η οποία ανάμεσα σε άλλα προσφέρει υπηρεσίες εκκαθάρισης πνευματικών δικαιωμάτων, διαχειρίζεται μία τράπεζα ψηφιοποιημένου υλικού και σε αρκετές περιπτώσεις αναλαμβάνει όλη τη διαδικασία αίτησης και διαπραγμάτευσης της ψηφιοποίησης ανάμεσα σε δικαιούχο και χρήστη εκ μέρους του τελευταίου.

Το ενδιαφέρον που εμφανίζουν οι άδειες Creative Commons στο ζήτημα της εκκαθάρισης των δικαιωμάτων έγκειται κυρίως στο ότι επιτρέπουν να έχουμε μια γνώση των χρήσεων που ο δικαιούχος επιτρέπει στο υλικό του χωρίς να απαιτείται κάποια ιδιαίτερη διαδικασία. Κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται με το μαρκάρισμα του υλικού με μεταδεδομένα που συνδέουν τις άδειες με τις οποίες διατίθενται και τα οποία μπορεί να εντοπιστούν με μια οποιαδήποτε μηχανή αναζήτησης. Αξίζει να αναφερθεί ότι το υλικό που διατίθεται με άδειες Creative Commons χρησιμοποιείται ως επί το πλείστον από αρχεία τα οποία ενδιαφέρονται για την καταγραφή ψηφιακού υλικού χωρίς να χρειάζεται να προχωρούν σε διαπραγματεύσεις για το τι μπορεί να διατηρηθεί και υπό ποιους όρους από αυτά, εξαιτίας του μεγάλου κόστους που απαιτεί η διαπραγμάτευση με τον κάθε συγκεκριμένο δικαιούχο. Είναι χαρακτηριστικό ότι το μεγαλύτερο αρχείο στο Διαδίκτυο αυτή τη στιγμή, το Internet Archive, χρησιμοποιεί αποκλειστικά υλικό το οποίο είναι διαθέσιμο είτε με κάποια άδεια ανοιχτού περιεχομένου είτε βρίσκεται εκτός προστασίας πνευματικής ιδιοκτησίας είτε είναι αποτέλεσμα δωρεάς κάποιου δικαιούχου στο αρχείο με την οποία επιτρέπει την ελεύθερη πρόσβαση σε αυτό.

8.4. Εύκολη πρόσβαση σε άδειες χρήσης και εκμετάλλευσης/ κοινά αποδεκτοί ορισμοί περιορισμών του δικαιώματος

Εξίσου σημαντική είναι η ανάγκη οι ίδιοι οι δικαιούχοι να παρέχουν στους χρήστες του υλικού τους τη δυνατότητα να αποκτήσουν τις σχετικές άδειες με τον απλούστερο και ευκολότερο δυνατό τρόπο. Επίσης είναι σημαντικό να υπάρχει μία κοινά αποδεκτή πολιτική σχετικά με την πρακτική εφαρμογή των περιορισμών επί των δικαιωμάτων και αυτή να διατυπώνεται κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι βιβλιοθηκονόμοι και αρχειονόμοι να

είναι σε θέση να τους εφαρμόσουν ή να τους εξηγούν με ευκρίνεια στους χρήστες της βιβλιοθήκης και του αρχείου.

Ενδιαφέροντα παραδείγματα αρκετά ανεπτυγμένων εργαλείων και πρακτικών σχετικά με αυτό το θέμα εμφανίζονται στο Ηνωμένο Βασίλειο. Το Copyright Licensing Agency που διαχειρίζεται τα δικαιώματα αναπαραγωγής εκ μέρους των οργανισμών συλλογικής διαχείρισης των συγγραφέων και εκδοτών παρέχει υπηρεσίες που αποσκοπούν στην καλλίτερη δυνατή εξυπηρέτηση των χρηστών που επιθυμούν να χρησιμοποιήσουν τα σχετικά δικαιώματα. Ο δικτυακός τόπος του Copyright Licensing Agency παρέχει συγκεκριμένες οδηγίες σχετικά με την ερμηνεία των διατάξεων αναφορικά με τους περιορισμούς και εξαιρέσεις του περιουσιακού δικαιώματος. Είναι χαρακτηριστικό ότι για τις πρόσφατες αλλαγές στο Βρετανικό νόμο περί πνευματικής ιδιοκτησίας, η Βρετανική Βιβλιοθήκη και το Copyright Licensing Agency εξέδωσαν από κοινού ένα κείμενο με το οποίο εξηγούν τις αλλαγές και το πώς θα πρέπει να ερμηνεύονται. Το κείμενο αυτό μολονότι δε φέρει κάποιες έννομες συνέπειες είναι αναμφίβολα ένα πολύ σημαντικό βήμα για τον περιορισμό τις ενδεχόμενης ευθύνης των εργαζομένων σε βιβλιοθήκες από τη στιγμή που εφαρμόζονται οι οδηγίες που εμπεριέχονται σε αυτό. Η συνεργασία μεταξύ δικαιούχων και χρηστών εκτεταμένου υλικού είναι απαραίτητες προκειμένου να μειωθεί τα κόστος από την ενδεχόμενη αβεβαιότητα σχετικά με την έκταση των σχετικών περιορισμών. Εξίσου σημαντική είναι και η παροχή αυτοματοποιημένων διαδικασιών για την απόκτηση αδειών, η εύκολη εύρεση των αδειών και η παρουσίαση χρήσεων με βάση σενάρια ώστε ο χρήστης να μπορεί εύκολα και πρακτικά να καταλάβει τη λειτουργία των αδειών.

8.5 Η βιβλιοθήκη ως χώρος δημιουργίας

Το σημαντικότερο ωστόσο ζήτημα για βιβλιοθήκες και αρχεία σε ψηφιακά περιβάλλοντα είναι η ολοένα και αυξανόμενη εκ μέρους τους πρωτότυπη κτήση πνευματικών δικαιωμάτων μέσα από τη δημιουργία υλικού σε διάφορες μορφές. Ο τρόπος συλλογής και παρουσίασης του υλικού ειδικά σε ψηφιακά περιβάλλοντα δεύτερης γενιάς ενδέχεται να οδηγήσει στη δημιουργία συλλογικών έργων ή βάσεων δεδομένων. Κάτι τέτοιο προξενεί αρκετά ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο διαχείρισής τους και ενδεχομένως μελλοντικής τους εκμετάλλευσης.

Ο ευκολότερος και με το ελάχιστο δυνατόν ίσως κόστος τρόπος να δημιουργηθούν τέτοιας μορφής έργα είναι με το να επιλέγονται αποκλειστικά και μόνο εκείνα τα οποία είναι διαθέσιμα με άδειες ανοιχτού περιεχομένου ή βρίσκονται εκτός προστασίας πνευματικής ιδιοκτησίας. Το πρόβλημα σε τέτοιες περιπτώσεις βρίσκεται συνήθως στον τρόπο περαιτέρω εκμετάλλευσης των συλλογών αυτών εξαιτίας των όρων αρκετών από τις άδειες ανοιχτού περιεχομένου που απαγορεύουν την επιβολή περιορισμών στην πρόσβαση του έργου, αλλά και στις πρακτικές των σχετικών κοινοτήτων που θα αντιμετώπιζαν οποιαδήποτε προσπάθεια ελάττωσης της πρόσβασης με δικαιολογημένη αντιπάθεια.

Τα πλέον ενδιαφέροντα μοντέλα εκμετάλλευσης ανοιχτού περιεχομένου, ιδιαιτέρως οπτικοακουστικού χαρακτήρα, απαντώνται σε εμπορικούς χώρους, και είναι χρήσιμο να δούμε πως είναι δυνατόν να μεταφερθούν στο χώρο της βιβλιοθήκης ή του αρχείου.

Υπηρεσίες, όπως το YouTube, το DailyMotion, το MySpace και το Artpad μας δίνουν μια εικόνα για το πώς μπορεί να λειτουργήσει η βιβλιοθήκη ή το αρχείο σε ψηφιακά περιβάλλοντα δεύτερης γενιάς. Η βιβλιοθήκη και τα αρχεία προσφέρουν τον αποθηκευτικό χώρο και τα εργαλεία και οι ίδιοι οι χρήστες δημιουργούν ή «ανεβάζουν» υλικό το οποίο είναι προσβάσιμο σε όλους τους χρήστες των υπηρεσιών. Το ενδιαφέρον σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις είναι ότι σε αυτές τις υπηρεσίες το ζήτημα των πνευματικών δικαιωμάτων λύνεται εν τη γενέσει του έργου καθώς ο δημιουργός περιγράφει με απλά μεταδεδομένα το έργο του, την άδεια με την οποία είναι διαθέσιμο και ενδεχομένως τους όρους με τους οποίους ο οργανισμός που το φιλοξενεί μπορεί περαιτέρω να το χρησιμοποιήσει. Εξίσου ενδιαφέρον είναι και το γεγονός ότι έχουν αναπτυχθεί εφαρμογές από τη Microsoft και την Adobe που επιτρέπουν την τοποθέτηση στο έργο από τη στιγμή της δημιουργίας του και (ακόμη και σε off line περιβάλλον) της άδειας με την οποία επιθυμεί ο δικαιούχος να γίνει το έργο διαθέσιμο στο κοινό.

9. Αντί για επίλογο

Συμπερασματικά, μολονότι εκ πρώτης όψεως τα ψηφιακά περιβάλλοντα δημιουργούν πολλαπλά προβλήματα στις βιβλιοθήκες και τα αρχεία αναφορικά με το ρόλο τους στη διαχείριση της πνευματικής ιδιοκτησίας, οι ίδιες τεχνολογίες μπορούν να ιδωθούν ως ευκαιρίες για τον επαναπροσδιορισμό του ρόλου τους όχι ως απλών αποθετηρίων υλικού αλλά ως χώρων δημιουργίας και παροχής υπηρεσιών προστιθέμενης αξίας.

Οι λύσεις που έχουν αρχίσει να διαφαίνονται μπορούν να τοποθετηθούν σε δύο ευρείες κατηγορίες: η πρώτη αφορά σε λύσεις που για να πραγματοποιηθούν απαιτούν οικονομίες κλίμακος και συγκέντρωση της δραστηριότητας πολλών βιβλιοθηκών σε έναν οργανισμό. Τέτοιες είναι οι διαδικασίες εκκαθάρισης δικαιωμάτων προκειμένου να πραγματοποιηθούν ψηφιοποιήσεις, όπως και οι διαδικασίες παραγωγής και ενημέρωσης μεταδεδομένων. Η δεύτερη αφορά λύσεις που απαιτούν τον επαναπροσδιορισμό της βιβλιοθήκης ως χώρου όπου η δημιουργία φιλοξενείται και ενισχύεται και όπου η επιλογή των αδειών, η καταλογογράφηση και η κατάταξη του υλικού πραγματοποιείται από τους ίδιους τους χρήστες της βιβλιοθήκης ή του αρχείου. Η διαφορά ανάμεσα στις δύο κατηγορίες λύσεων δεν έχει τόσο να κάνει με την κλίμακα όσο με το είδος της προέλευσης του υλικού, αφού η επεξεργασία του μπορεί και στις δύο περιπτώσεις να γίνει με το ίδιο μοντέλο: στην πρώτη περίπτωση το υλικό προέρχεται κυρίως από επαγγελματίες δημιουργούς και έχει μια πρώτη τυποποίηση, ενώ στη δεύτερη περίπτωση δεν είναι απαραίτητα επαγγελματική η δημιουργία και δεν υπάρχει κάποιος οργανισμός ή ομάδα που να εκπροσωπεί το δημιουργό.

Επιστρέφοντας στο ζήτημα της αποστασιοποίησης των ροών πνευματικών δικαιωμάτων, ενσωματώσεων και υπηρεσιών μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι ο περιορισμός του κόστους μπορεί να επέλθει κυρίως με την ανάπτυξη υπηρεσιών που (α) μπορούν να μειώσουν το άμεσο ή έμμεσο κόστος από τη λειτουργία της πνευματικής ιδιοκτησίας και (β) να ενισχύσουν το ρόλο των βιβλιοθηκών και αρχείων ως δικαιούχων ποικίλων μορφών δικαιωμάτων. Για παράδειγμα υπηρεσίες όπως αυτές των Creative Commons μπορούν να ελαττώσουν το κόστος από την επίκτητη περιπλοκότητα της πνευματικής ιδιοκτησίας (α) με την αποκεντρωμένη καταχώρηση μεταδεδομένων για τα έργα, (β) με

τον a priori προσδιορισμό των επιτρεπομένων χρήσεων και (γ) με την παρουσίαση των όρων των αδειών εκμετάλλευσης με απλό και ευκρινή τρόπο.

Άλλες υπηρεσίες όπως αυτές της DailyMotion ενθαρρύνουν τα χρήση της βιβλιοθήκης ως μέρους στο οποίο η δημιουργία μπορεί να αποθηκευτεί, ο δημιουργός να έρθει σε επαφή με το έργο άλλων δημιουργών, αλλά και τους ίδιους. Το θέμα των δικαιωμάτων έχει εξαρχής προσδιοριστεί με τη σύμβαση προσχωρήσεως που συνάπτουν οι χρήστες με τον οργανισμό που προσφέρει την υπηρεσία.

Είναι στα χέρια των βιβλιοθηκών και των αρχείων όχι μόνο να επιλέξουν, αλλά και να διεκδικήσουν το ρόλο που επιθυμούν στα σύγχρονα ψηφιακά περιβάλλοντα όχι ως νεκροί χώροι αποθήκευσης αλλά ως εξελισσόμενα φυτώρια δημιουργίας.

Μολονότι δεν έχω υπάρξει βιβλιοθηκονόμος ή αρχειονόμος, έχω περάσει ένα αρκετά μεγάλο μέρος της ζωής μου μέσα σε βιβλιοθήκες και αρχεία, ώστε να γνωρίζω ότι δεν είναι τόποι όπου ξεχασμένα βιβλία, φάκελοι και ανώνυμοι ερευνητές συνωστίζονται μέσα στη σκόνη και αποτίθενται στη λήθη του χρόνου. Είναι χώροι όπου η δημιουργία συντελείται, επειδή οι βιβλιοθηκονόμοι και αρχειονόμοι είναι σε θέση να συνδυάσουν δημιουργικά τις γνώσεις τους πάνω σε μια συλλογή υλικού για να σε βοηθήσουν τους ερευνητές σε μία δύσκολη αναζήτηση. Είναι χώροι όπου γνωρίζεις άλλους ερευνητές και ανταλλάσεις ιδέες που θα οδηγήσουν στη δημιουργία νέων έργων. Είναι χώροι όπου μπορείς να συνδυάσεις υλικό από το παρελθόν για να χτίσει το μέλλον.

Προσπάθησα με αυτή τη μελέτη να καταδείξω πως η στρατηγική μίας βιβλιοθήκης ή ενός αρχείου σε ένα ψηφιακό περιβάλλον θα έπρεπε να προσανατολίζεται στην ενίσχυση αυτών ακριβώς των αυτονομημένων από την πνευματική ιδιοκτησία υπηρεσιών. Μίλησα για κόστος και αξία και ονόμασα όλα αυτά τα φαινόμενα «υπηρεσίες προστιθέμενης αξίας». Ίσως θα έπρεπε να ήμουν λίγο πιο σεμνός και να μην αναζητώ νέα ονόματα για κάτι που είναι ήδη εκεί. Στην ψηφιακή εποχή ο ρόλος της βιβλιοθήκης και του αρχείου είναι εξαιρετικά απλός και δύσκολος: να παραμείνει βιβλιοθήκη και αρχείο.